

**Rapportage Ermelosche heide - Houtdorper- en Speulderveld
Gemeente Ermelo**

Verslag van de waarnemingen over 2012 en 2013

Augustus 2014

Auteurs

Lex Groenewold (AWG)

Peter Pfaff (PP)

Nico Hoogteijling

Jaap Schröder

Dick Dooijewaard

Voorwoord/dankwoord

Beste lezer,

Na twee jaar waarin we als vereniging extra aandacht hebben besteed aan de Ermelosche heide en deels aan het Houtdorper- en Speulderveld, ligt hier voor u het resultaat: een mooi rapport.

Aanleiding voor dit project is de opvatting dat gericht inventariseren een aardige bijdrage levert aan de kennisontwikkeling van de leden op het gebied van de natuur.

Dit rapport is deels gebaseerd op resultaten van excursies en twee inventarisatiedagen vanuit de schaapskooi. Ook is er gebruik gemaakt van al langer lopend onderzoek van enkele van onze leden.

Al met al geeft het een prima indruk van 'het leven der natuur' op deze terreinen, waarbij vanuit praktisch oogpunt het accent toch wel voornamelijk ligt op de Ermelosche heide.

In het rapport worden hier en daar voorzichtige conclusies getrokken die in hoofdstuk 7 en 9 worden voorzien van aanbevelingen gericht aan de beheerder: de gemeente Ermelo. We hopen hiermee een bescheiden bijdrage te leveren aan de ontwikkeling en het onderhoud van het gebied.

Natuurlijk maak ik ook graag van de gelegenheid gebruik om iedereen die een bijdrage heeft geleverd aan dit project en de totstandkoming van dit rapport te bedanken. Ik denk aan alle waarnemers, excursiegangers, werkgroepcoördinatoren en organisatoren van de beide inventarisatiedagen. En niet in de laatste plaats ook aan de opstellers van dit rapport. Zonder al deze uren van belangeloze inzet had een project als dit niet kunnen worden gerealiseerd.

Ik wens u veel leesgenot bij het doornemen van dit rapport en hoop dat het nog lange tijd bij mag dragen aan uw inzicht in de natuur hier in de omgeving.

Nico Hoogteyling.

***Met dank aan alle commentaren, opmerkingen, overige tekstbijdragen en foto's.
Speciale dank aan alle werkgroepen en waarnemers van de KNNV afd. Noordwest
Veluwe, voor alle waarnemingen en excursies – de basis van dit rapport***

Foto's voorplaat: speerdistel, boompieper en hooibeestje (AWG)

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
2	Onderzoeksgebied.....	7
3	Bodemgesteldheid	8
4	Terreintypen	10
4.1	Ermelosche heide	10
4.2	Ven	10
4.3	Eikenhakhout.....	10
4.4	Houtdorper- en Speulderveld	11
5	Materiaal en methode	11
6	Weersomstandigheden	12
7	Resultaten	14
7.1	Vogels	14
7.1.1	Nachtzwaluw (<i>Caprimulgus europaeus</i>).....	15
7.1.2	Roodborsttapuit (<i>Saxicola rubicola / torquata L.</i>).....	19
7.1.3	Gekraagde roodstaart (<i>Phoenicurus phoenicurus</i>).....	20
7.1.4	Boomleeuwerik (<i>Lullula arborea</i>)	21
7.1.5	Heidebeheer	22
7.2	Reptielen en amfibieën	23
7.2.1	Adder (<i>Vipera berus</i>) en gladde slang (<i>Coronella austriaca</i>).....	23
7.2.2	Zandhagedis (<i>Lacerta agilis</i>).....	24
7.2.3	Levendbarende hagedis (<i>Zootoca vivipara</i> (synoniem: <i>Lacerta vivipara</i>)).....	25
7.2.4	Hazelworm (<i>Anguis fragilis</i>)	25
7.2.5	Rugstreepad (<i>Bufo calamita</i>)	25
7.2.6	Beheer.....	26
7.3	Zoogdieren / vleermuizen	27
7.4	Libellen ven Ermelosche Heide.....	28
7.5	Dag en nachtvlinders	29
7.5.1	Dagvlinders.....	30
7.5.2	Nachtvlinders.....	35
7.5.3	Aanvullend onderzoek 22 augustus 2014	37
7.6	De vegetatie van de Ermelosche heide en het Houtdorper- en Speulderveld.....	39
7.7	Bijen en wespen	42
7.8	Kevers	43
7.9	Overige soorten	43
8	Mogelijke beheer- of inrichtingsmaatregelen.....	44
9	Bronnen.....	46

Bijlagen

1. Kaarten waarnemingen
2. Artikel heidebeheer

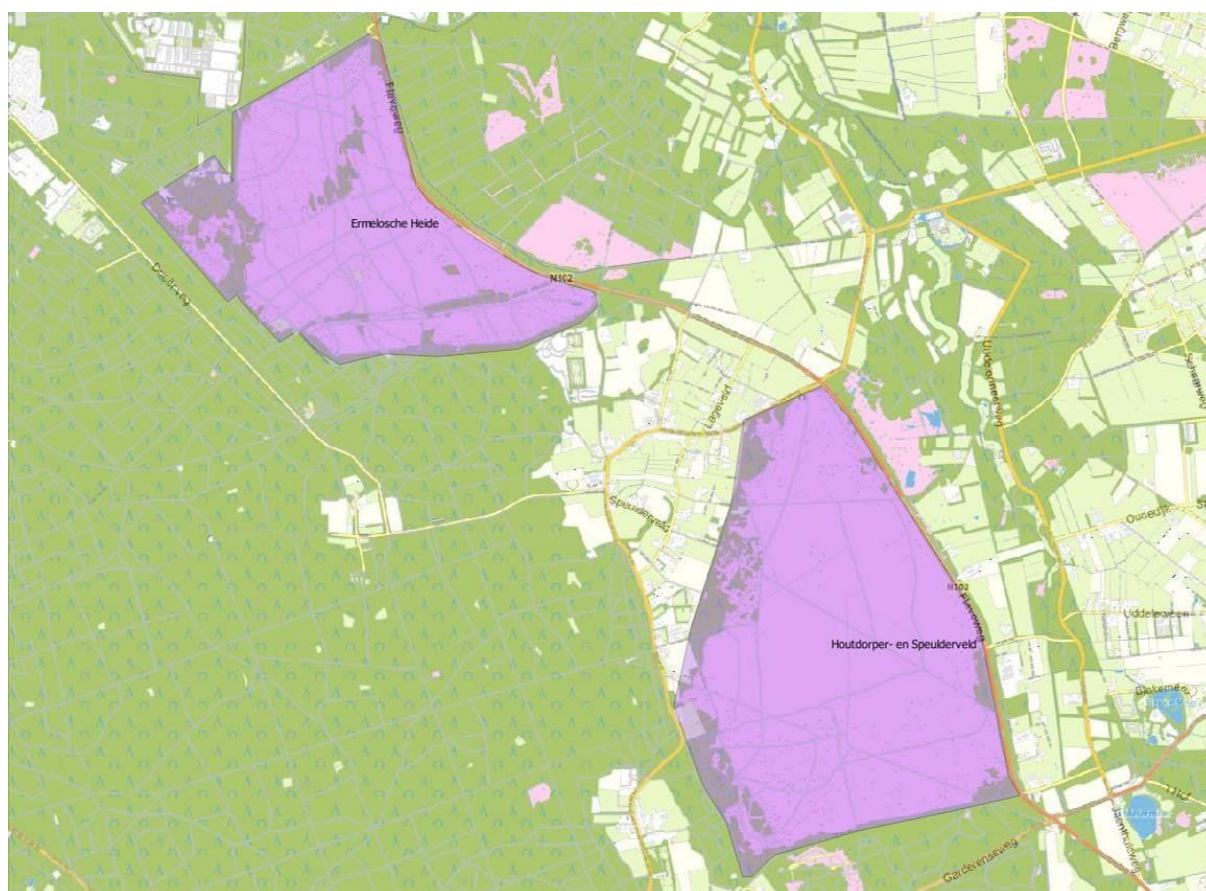
1 Inleiding

Binnen de afdeling Noordwest Veluwe van de KNNV bestond en bestaat de behoefte wat te doen met de gegevens welke jaar in jaar uit worden verzameld tijdens excursies. Zoals in veel verenigingen zou het aantal actieve leden wat groter kunnen. Daarnaast is natuurstudie als belangrijke pijler enigszins onderbelicht. Als onderdeel van kennisopbouw, ter stimulatie van deelname aan activiteiten en voor het behoud van de verzamelde gegevens, is besloten te starten met het aanleggen van een gebiedenboek. Daarnaast is een gebied gezocht om eens nader in beeld te brengen. Dat gebied moest interessant genoeg zijn voor de diverse werkgroepen van de KNNV. Bij die zoektocht kwam de Ermelosche heide en het Houtdorper- en Speulderveld als pilot naar voren.

De afdeling heeft het gebied in 2012 en 2013 extra onder de loep genomen d.m.v. extra excursies en inventarisatierondes. Ook is twee keer een inventarisatiedag georganiseerd voor de leden. De opkomst op die dagen was hoog. In 2012 was er extra aandacht voor de bijen, in 2013 voor de groep van de kevers.

2 Onderzoeksgebied

De Ermelosche heide vormt samen met het Houtdorper- en Speulderveld een groot vrijwel aaneengesloten Heideterrein in de gemeente Ermelo. Vanuit meerdere invalshoeken is het een interessant gebied. De Ermelosche heide is ca. 340 ha groot, het Houtdorper- en Speulderveld is ruim 500 ha. Aan de oostgrens van beide terreinen ligt de drukke provinciale weg (N302).

Onderzoeksgebied (paarse vlakken)

De Ermelosche heide en het Houtdorper en Speulderveld en hun directe omgeving worden intensief gebruikt. Zo is de heide al tientallen jaren in gebruik als militair oefenterrein. Er is een klein terrein voor modelvliegtuigjes, er liggen diverse recreatieterreinen rondom de hei en er is een schaapkooi met ruim 200 Geldersche heideschappen. Mede hierdoor is de hei in trek bij wandelaars en fietsers. Er loopt een aantal (verharde) fietspaden over de hei. Ook ruiters, al dan niet met aangespannen paard, kunnen de heide betreden. Ca. 500m ten zuiden van de schaapkooi ligt een motorcrossbaan waar op de woensdagmiddag en zaterdagmiddag gereden wordt.

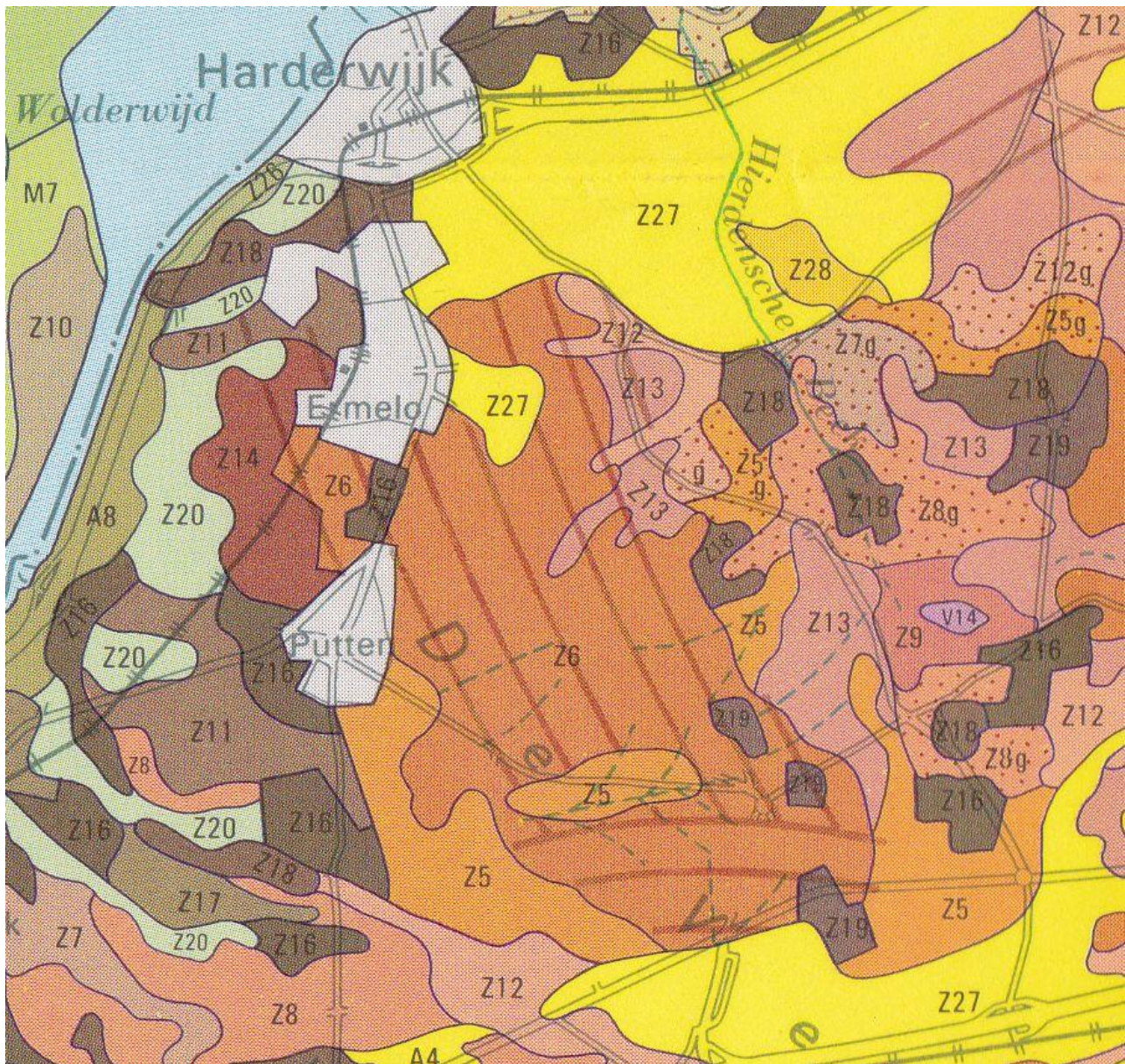
Ook in de historie werd de heide al gebruikt, getuige de grafheuvels van het Klokbekervolk. Voor de Romeinen was de heide zo'n beetje het noordelijkste puntje van het rijk. Er zijn resten gevonden van een Romeins marskamp, wat mede door enthousiaste vrijwilligers weer inzichtelijk is gemaakt.

Er zijn verder nogal wat hoogteverschillen op de heide. De westzijde ligt het hoogst, als gevolg van een stuwwal uit de ijstijd. Vanaf de Schaapkooi loopt de Postweg naar beneden richting provinciale Flevoweg. Dit heeft ook gevolgen voor de ondergrond.

3 Bodemgesteldheid

De Bodemkaart van Nederland (Stiboka, 1985, 1:250.000) geeft aan dat alle gronden in het inventarisatiegebied een goede ontwatering hebben en een matige tot slechte vochtlevering. Het terrein loopt af van west (Ermelo) naar oost (beekdal Hierdense Beek) waarvan ook de stuwwal lijnen en (restanten van) erosiegeulen getuigen. Hoewel alle gronden droogtegevoelig zijn, mag verwacht worden dat dit het minst het geval is langs de provinciale autoweg N302. Mogelijk zorgen leembanken hier voor plaatselijke schijngrondwaterspiegels. De aanwezigheid van leemputten aan de overzijde van de N302 getuigt hier ook van.

De kaart op de volgende pagina geeft een beeld van de ondergrond van de wijdere omgeving.

Legenda bij bodemkaartuitsnede

Code	Grondsoort	Specificatie	Ontwatering/vochtlevering*
Z5	Holtpodzol-Vorstvaaggrond	Fijn zand, grondwater zeer diep	+ / - tot o
Z5 g	Holtpodzol-Vorstvaaggrond	Grof zand tot grind, grondwater zeer diep	+ / - tot o
Z6	Holtpodzol-Vorstvaaggrond	Grof zand, grondwater zeer diep	+ / -
Z8 g	Veldpodzol	Grof zand tot grind, grondwater (matig) diep	+ / o
Z12	Haarpodzol-Veldpodzol	Fijn zand, grondwater zeer diep	+ / -
Z13	Haarpodzol-Veldpodzol	Grof zand, grondwater zeer diep	+ / -
Z18	Enkeerdgrond	Fijn zand	+ / o tot +
Z19	Enkeerdgrond	Grof zand	+ / o
Z27	Duinvaaggrond	Leemarm, fijn zand	+ / -
V14	Veengrond	Veenmosveen	+ / o
-----		(rest van) erosiegeul	
Dikke bruine lijnen		stuwwal	

+ goed, o neutraal, - slecht

4 Terreintypen

Op de Ermelosche heide is een aantal biotooptypen te onderscheiden. Grofweg betreft het de volgende typen waar iets nader op wordt ingezoomd: de heide, het eikenhakhout, het bos en het ven.

4.1 Ermelosche heide

Verreweg het grootste gedeelte van de Ermelosche heide bestaat uit struikheide, een type van de zgn. droge heiden. Dopheide komt slechts sporadisch in het terrein voor. Door de nog steeds hoge achtergrondniveaus van o.a. stikstof, ligt vergrassing (o.a. Pijpestrootje) steeds op de loer. Ook krijgen zeldzamere heideplanten nauwelijks of geen kans. Een heideterrein is een biotooptype dat vrij aan het begin staat van de successie. Daarom is actief beheer feitelijk altijd nodig voor het behoud van dit biotoop. Zonder actief beheer verandert de heide binnen afzienbare tijd in bos.

In Nederland was begrazing van heideterreinen met schapen jarenlang een bron van (weinig) inkomsten. De mest van de schapen werd in zogenaamde potstallen verzameld. Het mengsel van mest en heideplaggen-strooisel werd verspreid over de omliggende akkers die zo gaandeweg wat hoger kwamen te liggen ('essen' of 'enken'). Na de komst van het kunstmest verdween deze vorm van landbouw geleidelijk.

Om de hei actief te beheren zijn verschillende methoden denkbaar, met elk voor- en nadelen. Beheer met schapen is actief beheer en zorgt voor variatie in het terrein. De schapen zijn echter ook selectief in hun voedselkeuze en de meningen over het effect op de reptielenpopulatie zijn niet eenduidig.

Mechanisch beheer kan bestaan uit branden (gebeurt niet zo veel meer), maaien of plaggen. Plaggen kan ook weer op verschillende manieren. Voordeel van plaggen is dat de voedselrijke bovenlaag wordt afgeschraapt en afgevoerd. Verarming van de grond kan dan sneller plaatsvinden. Nadeel is dat de restende ondergrond dan vaak erg hard is en de eerste jaren vrijwel ongeschikt voor soorten als de zandhagedis. Bij chopperen en klepelen zijn die effecten minder groot. In alle gevallen zijn de studies het er over eens dat beheer liefst kleinschalig moet plaatsvinden om de verschillende soorten de kans te geven om als populatie te overleven.

De Ermelosche heide is een grotendeels droog gebied, waardoor de soortenrijkdom beperkt is. Enkele kenmerkende soorten zijn struikheide, tormentil, pijpenstrootje, bochtige smele, brem, lijsterbes, berk, (vlieg)den, eik en sporkenhout. Op de heide zijn kenmerkende vogels te horen zoals veldleeuwerik, boompieper, boomleeuwerik, roodborsttapuit, nachtzwaluw, buizerd, sperwer en in de wintermaanden de klapekster. Het konijn is bezig aan een voorzichtige opmars. Verder zijn waarnemingen mogelijk van vos, das, ree, wild zwijn en wezel. De Ermelosche heide is één van de dichtst bezette gebieden van Nederland voor wat betreft de zandhagedis.

4.2 Ven

Er is slechts één ven aanwezig op de Ermelosche heide. Deze trekt daarom naast libellen, padden en bruine kikkers ook veel mensen, honden en paarden. Het gebied rond het ven is toch ook vrij droog. Specifieke soortgroepen welke naar het ven trekken zijn amfibieën, libellen en foeragerende vleermuizen.

4.3 Eikenhakhout

Op verschillende plaatsen in het terrein zijn (oude) eiken hakhoutbosjes aanwezig. Vroeger werd dit hout periodiek geoogst ten behoeve van het gebruik van de bast. Hierdoor ontstonden de kenmerkende grillige boomopstanden. Normaal gesproken heeft een cyclus een looptijd van 12 jaar.

Op de Ermelosche heide zijn de opstanden al langere tijd niet meer als zodanig onderhouden. In deze bossen leven weer gebiedseigen soorten zoals de kleine bonte specht.

4.4 Houtdorper- en Speulderveld

Een groot deel van het Houtdorper- en Speulderveld bestaat net als de Ermelosche heide uit droge struikheide. Alleen rond het waterwingebied van het Speulderveld is het veel natter (noordwestelijk deel). Dit is ook duidelijk terug te zien in de vegetatie, wat zich uit in het voorkomen van o.a. dopheide en gentiaanklokje. Het gebied is ca. 536 ha groot. Aan de noordzijde liggen agrarische bedrijven en het dorp Speuld. De heide wordt beheerd door o.a. begrazing met koeien en enkele Schotse hooglanders. Verder worden regelmatig onderdelen gemaaid.

5 Materiaal en methode

De voorkeur bij inventarisatiewerk gaat uit naar de gestandaardiseerde methoden per soortgroep. In de regel wordt dan een gebied op een vaste manier een aantal maal in het voor de betreffende soortgroep relevante seizoenen bezocht. Voor de afdeling was dat echter niet haalbaar. Er moesten dan ook keuzes worden gemaakt over wat wel en niet zou worden geregistreerd. Uiteindelijk is er voor gekozen een account aan te vragen bij Waarneming.nl. De KNNV afd. NW Veluwe is nu beheerder van de gegevens voor haar werkgebied. De werkgroepen is gevraagd alle waarnemingen zoveel mogelijk in te voeren op waarneming.nl of door te sturen. Ook de buurverenigingen (IVN en Vogelbeschermingswacht) is gevraagd om waarnemingen op de Ermelosche heide en Houtdorper- en Speulderveld te melden in waarneming.nl.

Verder is de werkgroepen gevraagd per jaar één of meerdere excursies te organiseren in het gebied. Voor de inventarisatiedagen zijn soortexperts gevraagd om een dag mee te lopen. Dat bleek zeer leerzaam.

Voor een aantal soorten is het gebied meer specifiek bezocht. Zo is meer uitgebreid gekeken naar de nachtzwaluw en is van deze soort het aantal territoria geteld. Er zijn monitoringtrajecten aanwezig van reptielen en het gentiaanblauwtje en er is door een aantal leden intensief gekeken naar de klapekster.

Bij de resultaten is in de tabellen steeds het totaal aantal waarnemingen ingevoerd. Omdat er zoals hierboven beschreven niet conform de standaardmethoden is geïnventariseerd, geeft dit aantal alleen een indicatie van de dichtheid van een soort(groep). Hieraan kunnen echter geen of zeer beperkt conclusies worden verbonden. Ook is het aantal waargenomen soorten vermeld.

De soortkaarten zijn uitgewerkt met QGIS, een open GIS systeem. Op sommige soortgroepen of soorten is wat nader ingegaan. Hiervan zijn dan aparte kaarten en een nadere analyse gemaakt.

6 Weersomstandigheden

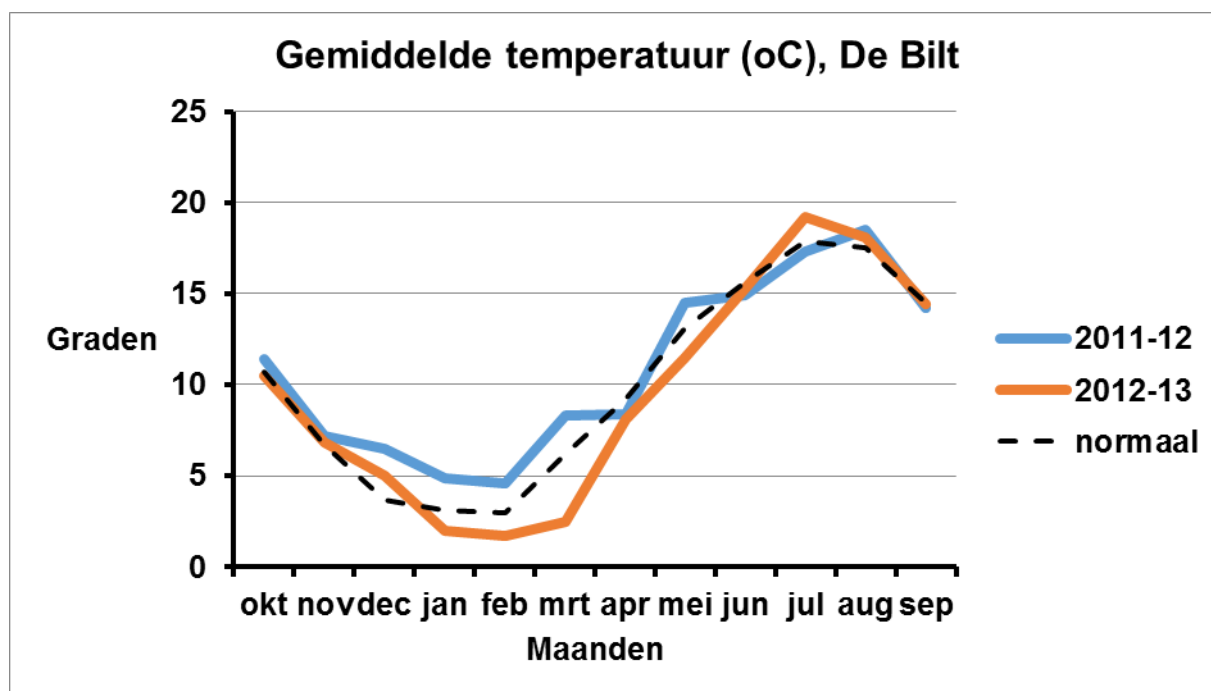
Het waarnemingsjaar 2012 werd voorafgegaan door een milde herfst en winter met een beneden normale neerslag. Het voorjaar had een normaal temperatuurverloop met een vrij normale neerslag maar was enigszins somber. Op het voorjaar volgde een zomer met normale temperaturen, de gebruikelijke hoeveelheid neerslag. Het was vrij zonnig.

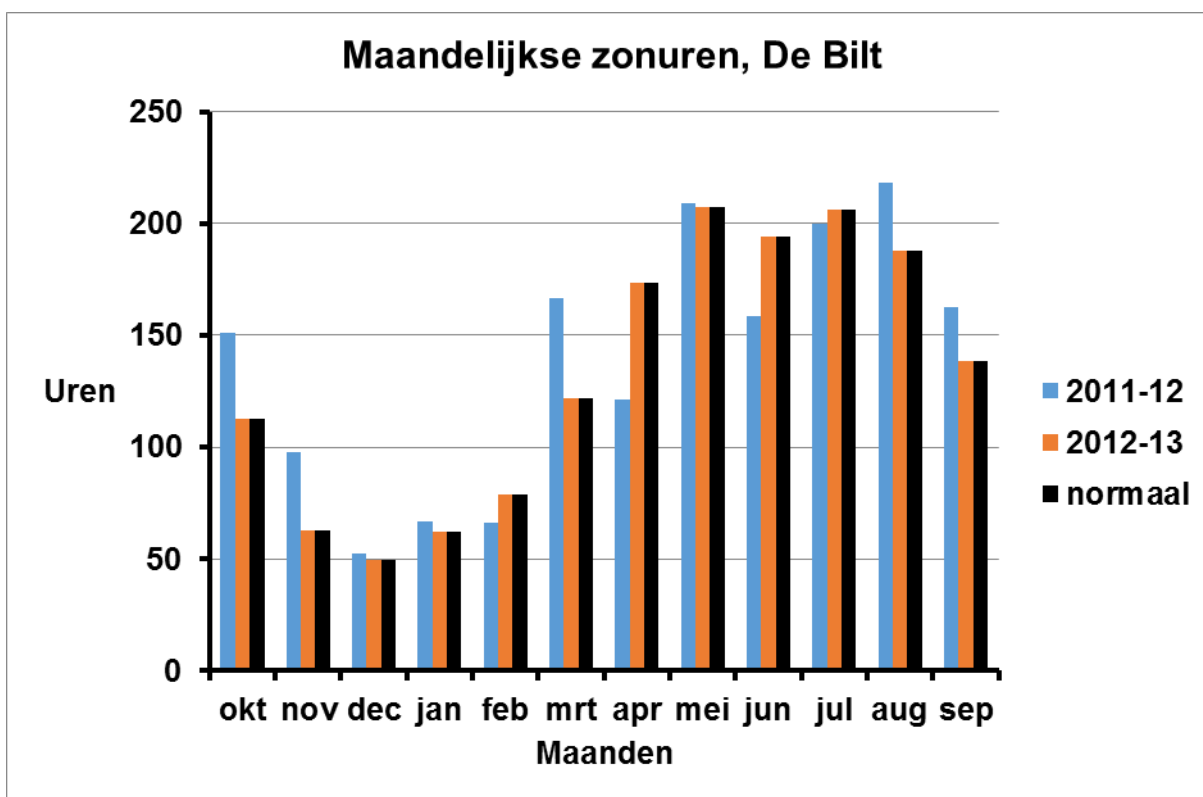
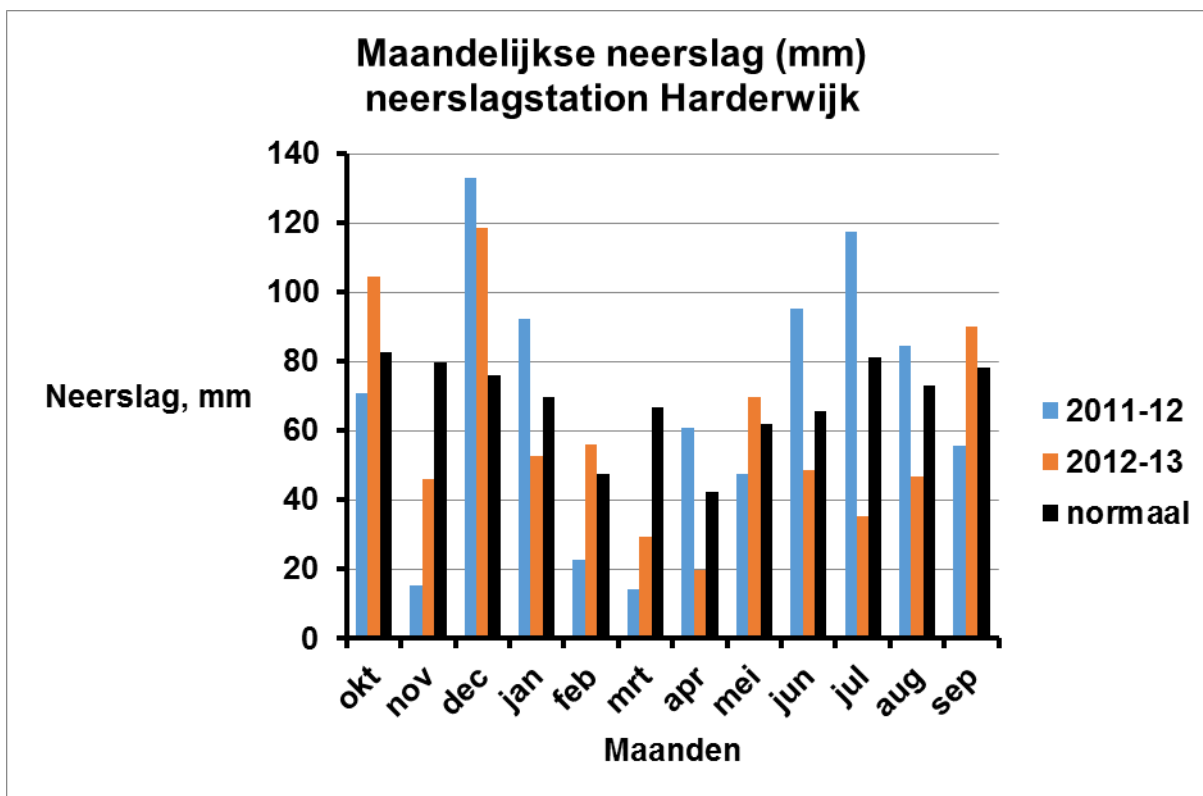
Het waarnemingsjaar 2013 volgde op een vrij koude en droge winter. Ook het voorjaar was relatief koud en droog. Daarna volgde een enigszins droge zomer met normale temperaturen en een boven normaal aantal zonuren. Tabel 1 vat een aantal weerkenmerken samen.

Tabel 1: Weerkenmerken

Periode	Maand	Gemidd. etmaal temperatuur (oC)*			Neerslag (mm)**			Zonuren*		
		2011-12	2012-13	Norm ***	2011-12	2012-13	Norm ***	2011-12	2012-13	Norm ***
Najaar	Okt- Nov	8,4	7,4	7,0	219	269	238	301	203	225
Winter	Jan- Mrt	6,0	2,1	4,1	129	138	184	300	268	263
Voorjaar	Apr- Mei	12,6	11,6	12,8	204	138	170	489	525	575
Zomer	Jul- Aug	16,7	17,3	17,0	258	172	232	581	598	532

*weerstation De Bilt; **neerslagstation Harderwijk; ***normaalwaarden 1970-2000

7 Resultaten

In dit hoofdstuk zijn de resultaten per soortgroep weergegeven. In de bijlagen zijn meer kaarten met waarnemingen opgenomen.

7.1 Vogels

Totaal zijn 998 waarnemingen van vogels in waarneming.nl genoteerd van in totaal een 87 soorten. Er is ook een aantal watervogels genoteerd. Deze zijn in dit overzicht weggelaten omdat wij er van uit zijn gegaan dat dit bij gebrek aan water in het gebied, vooral overvliegende soorten betreft en geen 'gebruikers' van het heideterrein.

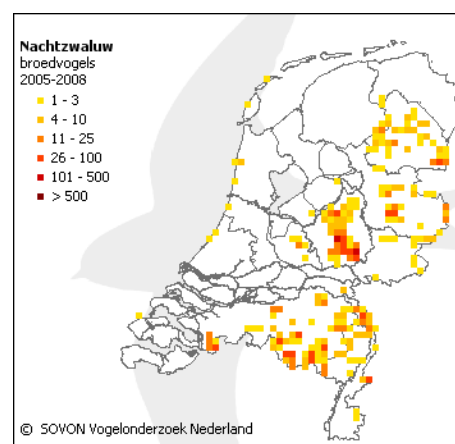
Tabel 2: Vogels Ermelosche Heide en Houtdorper- en Speulderveld 2012-2013

Naam	Totaal	Naam	Totaal	Naam	Totaal	Naam	Totaal
Appelvink	10	Goudvink	11	Kramsvogel	5	Torenavalk	16
Beflijster	1	Grasmus	5	Kruisbek	6	Tureluur	1
Blauwe Reiger	1	Graspieper	33	Kuifmees	4	Veldleeuwerik	52
Boerenzwaluw	26	Grauwe Vliegenvanger	4	Kwartelkoning	1	Vink	16
Bonte Vliegenvanger	6	Groene Specht	10	Merel	14	Vuurgoudhaan	3
Boomklever	4	Groenling	5	Nachtegaal	1	Wielewaal	1
Boomkruiper	8	Grote Bonte Specht	12	Nachtzwaluw	35	Wilde Eend	5
Boomleeuwerik	18	Grote Gele Kwikstaart	1	Ooievaar	1	Winterkoning	1
Boompieper	74	Grote Lijster	12	Pimpelmees	12	Witte Kwikstaart	12
Boomvalk	6	Havik	1	Putter	3	Wulp	1
Bosuil	2	Heggenmus	3	Raaf	12	Zanglijster	7
Braamsluiper	2	Holenduif	4	Ransuil	2	Zwarte Kraai	24
Buizerd	30	Houtduif	2	Roodborst	10	Zwarte Roodstaart	6
Dodaars	5	Houtsnip	8	Roodborsttapuit	76	Zwarte Specht	3
Ekster	2	Huismus	2	Scholekster	1	Zwartkop	12
Fitis	33	Huiszwaluw	4	Sijs	1	Waarnemingen	998
Fluiter	12	Keep	1	Slechtvalk	1	Aantal soorten	87
Gaai	10	Klapekster	63	Sperwer	5		
Geelgors	19	Kleine Bonte Specht	4	Spotvogel	1		
Gekr. Roodstaart	36	Kneu	33	Spreeuw	5		
Gele kwikstaart	3	Koekoek	38	Staatmees	9		
Gierzwaluw	3	Koolmees	18	Steenuil	24		
Glanskop	1	Koperwiek	3	Tapuit	4		
Goudhaan	1	Kraanvogel	1	Tjiftjaf	14		

Nu is er, zoals eerder aangegeven, voor gekozen om geen formele inventarisatie uit te voeren. Implicatie is dan dat het aantal waarnemingen per soort niets zegt over de broeddichtheid. Het is ook voorstelbaar dat een Roodborsttapuit eerder en vaker wordt genoteerd dan een Tjiftjaf. Wel is duidelijk dat de 'heidesoorten' goed vertegenwoordigd zijn in de lijst. Voorbeelden hiervan zijn Roodborsttapuit, Boompieper, Boomleeuwerik en Veldleeuwerik.

Op een aantal soorten willen we wat nader ingaan, te weten de Nachtzwaluw, Klapekster, Roodborsttapuit, Gekraagde roodstaart en de Boompieper. De toevoeging EH onder eventuele foto's betekent dat de foto op de Ermelosche heide genomen is.

7.1.1 Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*)

In het kader van de speciale aandacht van onze afdeling voor de heidegebieden, is in 2013 een inventarisatie gehouden van de territoria van deze geheimzinnige vogel die de laatste tien jaar weer vrij veel als broedvogel van heidegebieden in Nederland voorkomt.

In 2012 was er een globale verkenning gehouden op de Ermelosche heide en op het Speulderveld/Houtdorperveld. Op beide gebieden zijn toen twee territoria vastgesteld. Omdat deze gebieden veel te groot zijn om grondig na te lopen is besloten om in 2013 alleen de Ermelosche heide in de avond en nacht op nachtzwaluwen te inventariseren.

Door de gemeente Ermelo was toestemming verleend om in het donker over de paden te fietsen en te lopen. De route ging per fiets vanuit het vertrekpunt bij de Schapedrift over het fietspad tot de provinciale weg N 302, daarna links over het fietspad en daarna over de route naar de kazernes en over het zandpad terug naar de Schapedrift. Op deze manier werd van 22.30 uur tot circa 24.00 uur de hele Ermelosche heide rondgefietst en gelopen.

De ene keer ging het linksom, de andere keer rechtsom. Bij plaatsen waar het gezang (errrr....., errrr.....) van de nachtzwaluwen te horen was, werd nauwkeurig bepaald in welke boom de vogel zich bevond.

De gekozen data waren de woensdagavonden 29 mei, 12 juni en 26 juni. Omdat de weersomstandigheden enigszins tegen zaten (koud, regenachtig, mist en dergelijke) is besloten ook op 5 juli nog een ronde om de heide te gaan.

Op deze wijze konden 4 – 6 territoria worden vastgesteld. Bij betere weersomstandigheden zullen er ongetwijfeld meer territoria van de nachtzwaluwen vast te stellen zijn. Dit kan een mogelijke activiteit zijn voor 2014.

Overigens is het verbazend op hoeveel plaatsen het nachtleven van vogels en viervoeters is te zien en te horen. Varkens gehoord en gezien, edelherten gezien, reeën gezien, een vos gezien en uilen en nachtzwaluwen gehoord. Het natuurleven rond Ermelo is geweldig rijk!

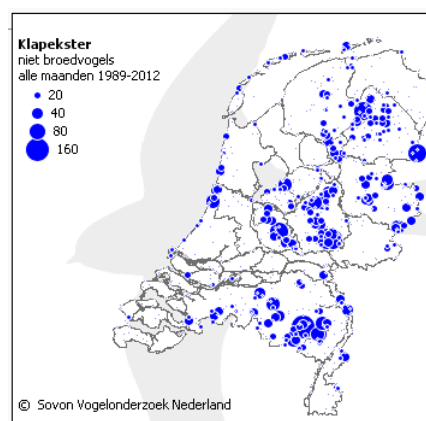

Waarnemingen Nachtzwaluw Ermelose heide (II) en Houtdorper- en Speulderveld 2012-2013

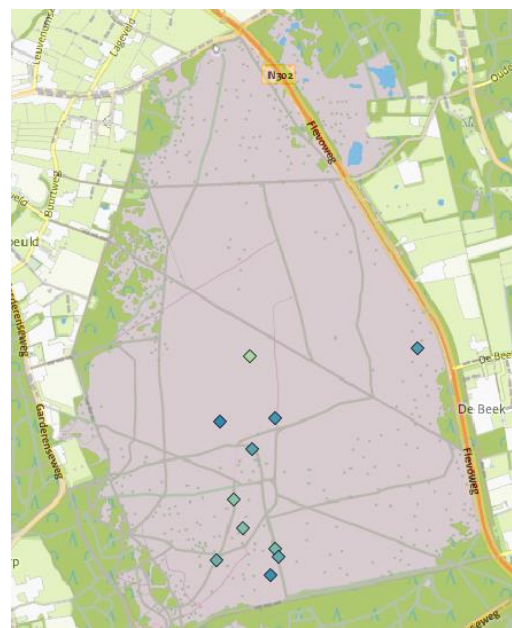
Klapekster (*Lanius excalibur*)

EH 2012 met muis (AWG)

Een heel andere soort dan de nachtzwaluw is de klapekster. Terwijl de nachtzwaluw alleen in de zomermaanden in ons land is, komt de klapekster juist in de wintermaanden. Met enige spreiding zo tussen oktober en maart. Deze vogel doet zijn naam eer aan (*excalibur* = slachter). Paul en Loes van de Poel (leden van de KNNV Noordwest Veluwe) hebben vele uren op de heide doorgebracht en spectaculaire waarnemingen gedaan van allerlei prooivangsten. Het meest opzienbarend waren wel de vondsten van gladde slang, hazelworm, levendbarende hagedis en zandhagedis. Keurig opgehangen in een struik.

Waarnemingen Klapekster Ermelose heide (links) en Houtdorper- en Speulderveld 2012-2013

In de week van 22 januari 2014 (de week van de Klapekster) heeft Paul een lezing gehouden over deze "Moordenaar en overlevingskunstenaar". Al vele jaren onderzoekt Paul de klapekster, eerst in het Gooi maar de laatste jaren ook samen met zijn vrouw Loes op de heidegebieden rondom Ermelo. Voor Loes wel heel bijzonder omdat haar interesse eigenlijk als eerste uitgaat naar reptielen. Wanneer je dan ziet dat hagedissen het meest voorkomen op het menu van de klapekster en met niet zo weinig ook, dan kom je toch wel in een wat ongemakkelijke positie terecht. Is er geen

hagedis meer te vangen door de lagere temperaturen dan gaat de klapekster over op insecten zo lang de voorraad strekt, maar ook kleine zangvogels zoals graspieper en vink en muizen staan op de menulijst.

Hagedissen en heideterreinen gaan samen en de overwinterende klapekster maakt daar handig gebruik van. Een ontmoeting met de klapekster op de heideterreinen in onze omgeving behoort dan ook zeker tot de mogelijkheden. Er overigens ooit bij stilgestaan dat de klapekster een zangvogel is met roofvogelneigingen?. Het verschil werd haarfijn uitgelegd. Er kwamen foto's voorbij van vele prooien in allerlei soorten en maten, gespiest op doornen en takjes of geklemd in takvorkjes als voedselvoorraad. Zelfs een gladde slang die zo'n vier centimeter over een tak was geschoven en een hazelworm, beide zo'n 20 centimeter lang. Dan moet je toch wel kracht in je snavel hebben als vogel die een centimeter kleiner is dan de merel en maar 60 gram weegt. De soort vangt trouwens al zijn prooien met de snavel.

Er zijn die avond vele facetten belicht, variërend van de 16% verstering door wandelaars, fietsers etc. in zijn overwinteringsgebieden, tot aan de vliegafstand van 14,1 km per dag tussen zijn verschillende hoge zitposten en de hoeveelheid prooien die per dag werden gegeten. Paul had het allemaal uitgezocht tijdens een verblijf van soms wel 12 uur achtereen in de buurt van een klapekster. Of de klapekster een "moordenaar en overlevingskunstenaar" is moet ieder voor zich na deze boeiende avond maar zelf uitmaken. Het is wel te hopen dat er wat hagedissen overblijven op onze heideterreinen!

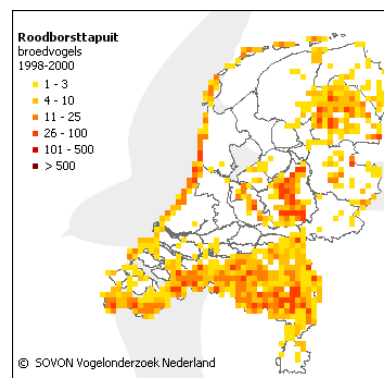
*Prooien Klapekster Ermelosche heide 2013 (foto's Paul en Loes van der Poel)
vlnr zandhagedis, hazelworm, levendbarende hagedis en gladde slang*

Paul maakte tijdens de lezing melding van twee door hem onderzochte territoria op de Ermelosche heide en dat was dan ook het doel van de op de lezing aansluitende excursie. Er waren deze toch wel behoorlijk koude ochtend maar liefst 24 belangstellenden die de klapekster nu toch ook wel echt wilden zien en ze werden niet teleurgesteld. De wandeling over de heide ging vanaf de Schaapskooi in de richting van de beide territoria en bij het eerste territorium was het al vrij snel prijs. Daarna werden in kleine struikjes verschillende prooien ontdekt. Het ging om een drietal hagedisjes en een enkel koploos insect, want de kop van prooien worden over het algemeen beschouwd als het lekkerste hapje.

7.1.2 Roodborsttapuit (*Saxicola rubicola / torquata L.*)

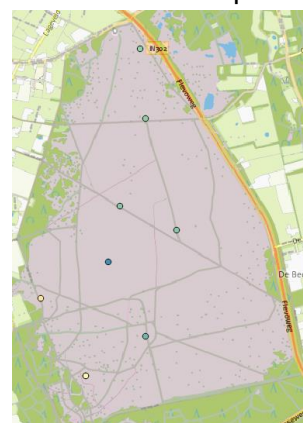

*EH 2012
(AWG)*

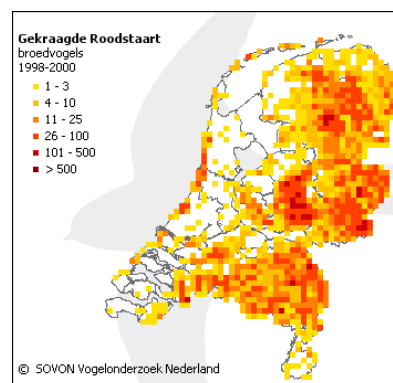
Een kenmerkende vogelsoort van droge heiden is zonder enige twijfel de roodborsttapuit. Hij of zij, ter grootte van een mus, zit graag in het topje van struik, wat nerveus en schokkerig. De vogels duiken vanuit die post regelmatig de vegetatie in op weg naar hun grondnest of op zoek naar voedsel. Daarbij wordt ondertussen een geluid gemaakt dat lijkt op twee steentjes die tegen elkaar getikt worden: 'tik-tik'. In het voorjaar heeft het mannetje een warm rode borst, een zwart kopje en aan beide zijden een witte vlek tussen wang en hals. Die kleuren worden in de loop van het jaar wat flauwer. Het vrouwtje is jaarrond een wat fletse afspiegeling van het mannetje. In de vele volksnamen komen uiterlijk en gedrag terug: zwartkeeltapuit, tikkertje, nachtpaapje, klein ekstertje, ertvink, mastvogeltje. Ze zijn het hele jaar door in Nederland te zien maar de meeste van hen trekken in najaar en winter toch naar Zuidwest Europa. Al in februari keren de eersten terug. Die trek heeft vanzelfsprekend met de beschikbaarheid van voedsel te maken. Het dieet bestaat namelijk vooral uit insecten en spinnen, soms slakken en wormen en wat zaden en bessen.

Qua aantallen is de roodborsttapuit terug op het niveau van de jaren zestig van de vorige eeuw na een dieptepunt begin jaren tachtig. Naar schatting zijn er thans weer circa 10.000 paar in Nederland. Hun hoge reproductievermogen, 2-3 legfels per jaar met elk 5-6 eitjes, zal daaraan bijgedragen hebben. Een groot verschil met vroeger is echter dat de soort zich niet langer hoofdzakelijk in agrarisch cultuurlandschap ophoudt, maar vooral in droge, open en half open natuurlijke vegetaties. De indruk bestaat wel dat ook het cultuurlandschap vanuit die natuurterreinen weer langzaam herbevolkt raakt, althans bij een niet te intensief agrarisch beheer. Toch komt de dichtheid in het cultuurlandschap zelden boven één paar per 100 hectare, terwijl die op heides en hoogveen meer dan het 10-voudige kan bedragen. Roodborsttapuiten zijn gebaat bij een goede balans tussen lage en hoge vegetaties. Zo lijkt de populatie op heides mede te zijn toegenomen als gevolg van begrazing en het verwijderen van houtige opslag, terwijl roodborsttapuiten in duinterreinen juist profiteerden van struweelvorming nadat de konijnenpopulatie plaatselijk instortte. Op de Ermelosse Heide en het Houtdorperveld is de soort duidelijk met meerdere broedparen aanwezig.

Waarnemingen Roodborsttapuit Ermelosse heide (links) en Houtdorper- en Speulderveld 2012-2013

7.1.3 Gekraagde roodstaart (*Phoenicurus phoenicurus*)

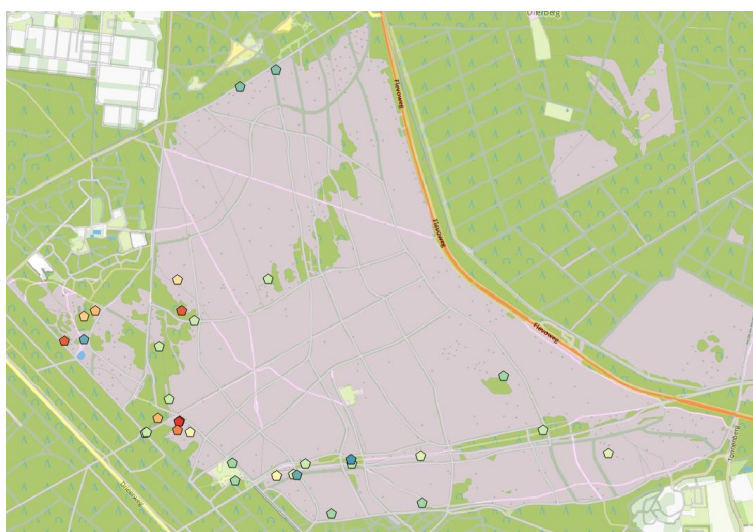
Deze prachtig gekleurde zomergast doet eigenlijk een beetje on-Nederlands aan. Onwillekeurig vraag je je af waarom hij niet gewoon in zijn overwinteringsgebied, beneden de Sahara, een nestje bouwt... De gekraagde roodstaart is een vogelsoort van oude, parkachtige bossen, hoogstamboomgaarden en bosranden op de zandgronden. Open plekken, oude bomen en heiden moeten elkaar afwisselen. Gekraagde roodstaarten zijn holenbroeders maar laten zich daardoor ook graag faciliteren door nestkasten.

Ook bij de Ermelosche heide is aan de waarnemingen te zien, dat ze een sterke voorkeur hebben voor de overgangen van heide naar bos. Vrijwel alle waarnemingen zijn gedaan aan de rand van de heide daar waar deze overgaat in het bos. De vogels keren meestal in april terug in Nederland en zijn zeer plaatsgetrouw wat betreft hun broedlocatie. De gekraagde roodstaart broedt in mei-juni. Het vrouwtje legt 6 tot 7 eieren en broed ze gedurende 12 tot 14 dagen ook zelf uit. Na ongeveer 15 dagen verlaten de jongen het nest en zijn na enkele dagen vliegvlug. Vaak brengen de vogels daarna nog een tweede broedsel groot.

Vanaf 1979-1985 is het aantal broedvogels in Nederland ongeveer met éénderde afgenomen. Met name het meer natuurlijk bosbeheer is voor deze soort geen goede ontwikkeling. Vooral de kapvlakten waren voor deze soort juist een geschikt habitat.

Vanaf 2000 lijkt de afname gestabiliseerd en schommelt de Nederlandse populatie rond de 30.000 broedparen.

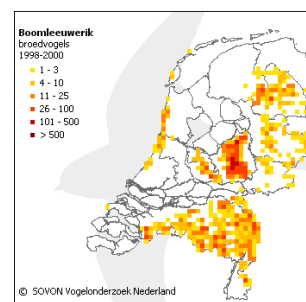
De aanwezigheid van een gekraagde roodstaart blijft vaak onopgemerkt doordat het nogal een schuw vogeltje is. Hoewel hij aan zijn zang goed te herkennen is zit ook hier een addertje onder het gras, het is een echte 'vroeg vogel'. Hij begint al vroeg op de dag met zingen, vaak als eerste, en stopt weer als de zon op is. Dat betekent dat de soort het gemakkelijkst te tellen valt van 1.5 uur voor zonsopgang tot maximaal een uur na zonsopgang.

Gekraagde roodstaart Ermelosche heide 2012-2013

Daar de toegankelijkheid tot natuurgebieden vaak loopt van zonsopgang tot zonsondergang loopt men de zangpiek van deze vogel mis.

7.1.4 Boomleeuwerik (*Lullula arborea*)

broedvogels (sovon)

Dat er op de Ermelosche heide veldleeuweriken broeden zal niemand verbazen. Maar dat er ook boomleeuweriken voorkomen is voor veel mensen onbekend. De boomleeuwerik is een echte heide- en dus 'Veluwesoort'. De helft van alle Nederlandse broedparen staat genoteerd voor de Veluwe. Ook in de duinen en op stuifzandgronden is hij te vinden. De Nederlandse boomleeuweriken trekken voor de winter naar Zuid-Europa, hoewel een klein aantal achterblijft om in Nederland te overwinteren.

Het is een bolle vogel die goed te herkennen is als een leeuwerik. Vooral de relatief korte staarten de contrastrijke kop zijn goede kenmerken. Mocht er dan nog twijfel bestaan dan zal de zang alle twijfel wegnemen. Die bestaat uit een melancholische steeds herhaalde strofe die bestaat uit korte motiefjes van een kort nootje gevolgd door een lange dalende fluittoon met veel uu klanken. De boomleeuwerik zingt meestal tijdens de vlucht of vanaf een boomtop en begint al vroeg aan de dag, een uur voor zonsopgang is hij al te horen, zelfs 's nachts bij volle maan! Hoewel de zang in tegenstelling tot de veldleeuwerik uitgesproken melancholisch klinkt, weet hij toch altijd weer een lach op het gezicht te toveren van iedere vogelaar die hem hoort.

Boomleeuwerik Ermelosche heide 2012-2013

Al vanaf half februari arriveren gepaarde vogels op de broedplaatsen. Vooral mannetjes kunnen in de geschikte biotopen heel plaatstrouw zijn. De boomleeuwerik broedt van eind maart, begin april tot eind juni. De broedduur bedraagt ca. 13 tot 15 dagen. Het vrouwtje broedt alleen. Het mannetje blijft in de nabijheid van het nest en voert het vrouwtje.

De soort is de laatste 25 jaar in Nederlands gelukkig weer toegenomen. In vergelijking met de jaren zeventig is het aantal broedparen eind negentiger jaren vervijfvoudig tot 5000-6000 broedparen.

Ook op de Ermelosche heide zijn de meeste waarnemingen gedaan in de zuidhoek van de heide. De vogel houdt van wat verspreid staande struikjes en bomen en blijkbaar is dit gedeelte van het terrein voldoende gevarieerd, wat wordt bevestigd doordat ook de klapekster in de winter vaak in deze hoek verblijft.

7.1.5 Heidebeheer

De beschreven vogelsoorten stellen specifieke eisen aan het leefgebied. De klapekster en ook de roodborsttapuit gebruikt graag de top van een struik als uitkijkpunt. Een aantal verspreide bomen en struiken op de hei zijn daarom zeer welkom. De nachtzwaluw heeft naast geschikt heideveld ook rust nodig. Dat laat nog wel eens te wensen over. Bij bijna alle nachtbezoeken bleek dat met name campinggasten (jongeren/groepen) het met het verbod op betreding van de heide niet zo nauw nemen. Het is overigens niet duidelijk of zonder verstoring de broeddichtheid hoger zou zijn dan nu is waargenomen.

Voor de gekraagde roodstaart zijn overgangen van heide naar bos van groot belang en verder een open gebied met verspreide bomen en struiken. Ook de boomleeuwerik is gebaat bij schrale heidevelden met losse boompjes bosjes en struiken. De soort lijkt ook gebaat bij structuurrijke randzones en niet te veel wijzigingen over de jaren.

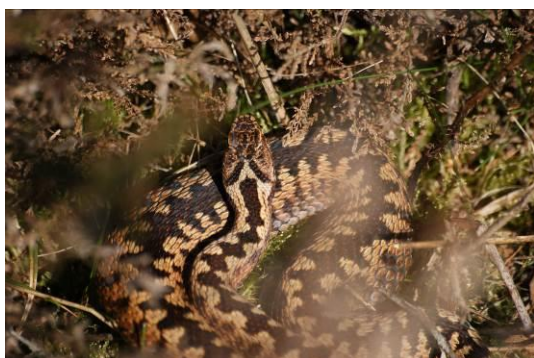
Algemeen is te stellen dat hoe groter de variatie en afwisseling, des te meer vogelsoorten hiervan kunnen profiteren. Met name bij overgangen van heide naar bos kan aangepast beheer helpen een grotere variatie te krijgen. Te denken valt aan het bevorderen van een struiklaag en het creëren van inhammen e.d.

7.2 Reptielen en amfibieën

De Ermelosche heide is te beschouwen als een uitstekend leefgebied voor de zandhagedis. Adviesbureau Natuurbalans schatte het aantal exemplaren in 2007 op meer dan 900. Meldingen van levendbarende hagedissen waren tot 2012 vrij zeldzaam. Op basis van de waargenomen vangsten van de klapekster is bekend dat de soort wel degelijk aanwezig is. Waarschijnlijk vooral in het noord/noordoostelijk deel van het terrein. Dat is wat lager gelegen en mogelijk toch wat vochtiger dan het hogere zuidelijke en zuidoostelijke deel van de Ermelosche heide. Verder zijn de hazelworm, adder en gladde slang in wisselende aantallen aanwezig op de heide. In verband met mogelijke verstoring zijn de data van de reptielen verder niet apart op de kaart aangegeven.

7.2.1 Adder (*Vipera berus*) en gladde slang (*Coronella austriaca*)

Er ligt een tweetal monitoringsroutes op de heide waarvan de gegevens jaarlijks aan RAVON worden doorgegeven. Gegevens van de reptielen beslaan dan ook een wat langere periode dan 2012-2013. Het lijkt er op dat de adder sinds 2008 minder wordt waargenomen. In 2008 konden op een ronde wel tot 8 adders worden waargenomen. In 2013 bleken er met moeite één of twee te vinden. Aan de andere kant gaf de vondst van een subadulte adder voorjaar 2012 aan dat er blijkbaar nog wel voortplanting plaatsvindt. De soort houdt in principe van vochtige heide en die is er niet zo heel veel. Rond het ven is vrij veel verstoring door wandelaars, honden of kinderen.

Adder – EH voorjaar 2012 Vr bruin (li) – M zwart/grijs (foto AWG)

Het versterken of herstellen van vochtige plekken in het gebied kan de soort helpen een stabiele populatie op te bouwen. Te denken valt aan diverse plekken aan de westzijde van het terrein en de lager gelegen stukken in de zuidoosthoek. De verspreiding is verder aanwezig door een groot deel van het terrein. In totaal zijn in de periode 2007-2013 van de Adder 68 waarnemingen gedaan.

Gladde slangen kruipen soms bij elkaar (EH 2011, AWG)

De gladde slang leidt een grotendeels verborgen leven en is minder eenvoudig te vinden. Ook bij de gladde slang lijkt de laatste jaren het aantal waarnemingen terug te lopen. Een duidelijke oorzaak is hiervan niet te geven. Er lijkt echter wel een redelijk stabiele populatie te zijn waarbij ook voortplanting plaatsvindt, getuige de vondst van jonge gladde slangen in 2009-2012. In totaal zijn in het gebied meer dan 100 waarnemingen gedaan in de periode 2007-2013. Afwisseling van oude en jonge struikheide en pijpenstrootje, met een goed ontwikkelde moslaag vormt een perfect habitat voor de soort.

Het militaire gebruik van rupsvoertuigen lijkt voor soorten zoals de zandhagedis en de gladde slang niet slecht uit te pakken. Er blijven grote oppervlaktes open zand aanwezig waarin de zandhagedis haar eitjes kan afzetten. Langs de randen van de paden ontstaan door de tankbewegingen opstaande randen welke een perfecte ligplaats bieden voor zandhagedis, gladde slang en hazelworm. Het leefgebied van de gladde slang beslaat enkele hectaren met een voorkeur voor kleinschalig mozaïek landschap van halfopen en open begroeiingen. Perfect is droge heide met een groot aandeel hoge, oude heidestruiken. Prooidieren zijn met name hagedissen, maar ook muizen staan op het menu.

Jonge adder – EH voorjaar 2012 (AWG)

Juv. gladde slang - EH aug.2008 (AWG)

In 2012-2013 is de Gladde slang bij deze inventarisatie niet waargenomen op het Houtdorper- en Speulderveld. Uit oudere waarnemingen blijkt dat de soort daar wel (spaarzaam) voorkomt.

De gladde slang staat op de Rode Lijst aangemerkt als "bedreigd" en valt onder de bescherming van de Flora- en Faunawet ('tabel 3-soort') en de Europese Habitatrichtlijn. De gladde slang is gebaat bij kleinschalig heidebeheer en lijkt ook te profiteren van begrazing.

7.2.2 Zandhagedis (*Lacerta agilis*)

De zandhagedis is in de periode 2007-2013 veruit de meest waargenomen soort met 237 vermeldingen. Voor de Hazelworm en de Levendbarende hagedis is dit resp. 16 en 7 waarnemingen. Zandhagedissen hebben een voorkeur voor de oudere (struik)heide. Zandhagedissen zijn plaatsrouw en territoriaal. Verder moet open zand in de buurt zijn voor het leggen van de eieren. Dat is er vanwege het netwerk aan zandbanen volop. Wat wel enige zorg baart is de variatie in vegetatiestructuur. In het algemeen is te stellen dat reptielen stukken met jonge planten en een laag bedekkingspercentage worden gemeden (bijv. plagvelden). Behoud van zo veel mogelijk variatie en gradiënten in het terrein zijn essentieel voor behoud van de reptielenpopulaties op langere termijn. Het gangbare (integrale) heidebeheer voldoet hier niet altijd aan. De begrazing met schapen is plaatselijk (te) hoog. Zandhagedissen hebben een beperkt kolonisatievermogen en zijn daarom gebaat bij goede verbindingzones.

Zandhagedis (m) – EH 2013 (AWG)

7.2.3 Levendbarende hagedis (*Zootoca vivipara* (synoniem: *Lacerta vivipara*))

De Levendbarende hagedis is met een lichaamslengte van 4-7 cm wat kleiner dan de zandhagedis. De buik van de mannetjes is oranje-rood, van de vrouwtjes geelwit tot okerkleurig. De soort is eierlevendbarend. D.w.z. dat de jongen direct uit het ei komen na het leggen. De levendbarende hagedis kan in veel biotopen overleven, in het algemeen wat vochtiger dan het leefgebied van de zandhagedis. Maar het lijkt de laatste jaren slechter te gaan met de soort, gezien de teruglopende trend bij de landelijke trajectmonitoring. Op de Ermelosche heide werd de soort slechts sporadisch gevonden. De laatste twee jaar blijkt met name uit de vangsten van de klapekster dat de soort wel aanwezig is, met name in de oostelijke hoek rond de Postweg.

Op het Houtdorper- en Speulderveld is de soort wel vaker aangetroffen in met name het natte deel.

7.2.4 Hazelworm (*Anguis fragilis*)

De Hazelworm lijkt op een slang maar behoort tot de groep van de hagedissen. De soort leidt een verborgen leven en ligt vaak geheel of gedeeltelijk onder de vegetatie. In mei bestaat de grootste kans dat je ze zonnend aan kunt treffen. De rest van het jaar verschuilen ze zich vaak in bladlagen, onder heidestruiken of ondergronds. Het voorkeursbiotoop bestaat uit bossen, bosranden, houtwallen, heide en weg- en spoorbermen.

Hazelworm typische houding met kop verstoppt

Ook de buizerd lust wel een hazelworm (EH 24 apr. 2010 AWG)

7.2.5 Rugstreppad (*Bufo calamita*)

De rugstreppad is te herkennen aan een gele rugstreep, waaraan ook de naam te danken is. Het is een middelgrote pad, maar kan wel tot 10 cm groot worden. De soort komt overal in Nederland voor met een voorkeur voor zandige terreinen, heidevelden e.d. Het is vaak een pionierssoort die voor de voortplanting gebruik kan maken van tijdelijke poelen en plasjes. De ontwikkeling van ei (in eisnoeren) tot larve en klein padje gaat dan ook heel snel. Vanaf ca. half april geeft de rugstreppad een heus concert, wat klinkt als een soort geratelt dat tot ver in de omtrek is te horen.

De soort is waargenomen in de natte plekken op het Speulderveld. In het ven op de Ermelosche heide is door ons alleen de bruine kikker en de gewone pad aangetroffen. Bekend is echter dat ook de Kleine watersalamander hier in het verleden is waargenomen.

De rugstreppad is beschermd onder de Flora- en Faunawet ('tabel 3-soort') en de Europese Habitatrichtlijn.

Tabel 3: Waarnemingen reptielen en amfibieën 2007-2013

Ermelosche Heide		Ermelosche Heide - Ven	
Adder	60	Bruine Kikker	9
Gewone Pad	1	Gewone Pad	10
Gladde Slang	>100	Zandhagedis	1
Hazelworm	16	Waarnemingen	20
Levendbarende Hagedis	7	Aantal soorten	3
Zandhagedis	237		
Waarneming	375		
Aantal soorten	6		
Houtdorperveld		Speulderveld	
Zandhagedis	4	Levendbarende Hagedis	2
		Zandhagedis	2
		Rugstreepad (plasjes)	veel

7.2.6 Beheer

Voor een goed reptielenbiotoop is variatie essentieel. Binnen niet al te grote afstand moeten zomerverblijfplaatsen, paarplaatsen en overwinteringsplekken voorhanden zijn. Bij voorkeur ook (bos)randen, overgangen, vochtige plekken, hellinkjes e.d. Voor de zandhagedis zijn ook voldoende zon geëxponeerde zandplekken nodig voor het warmen van de eieren. De adder heeft daarbij een voorkeur voor de nattere plekken en de gladde slang meer voor droge heide.

Nu leidt het vaak tot discussie hoe en waar er moet worden ingegrepen. Heide bestaat per definitie door beheer. Het is een stadium in de successie van een kale, arme zandbodem naar uiteindelijk bos. In Nederland is er voor gekozen het heidelandschap als zodanig te beheren. In de regel worden daar schapen bij ingezet, naast allerlei andere mogelijke beheervormen.

Voorbeeld natte plek in droge heide (apr. 2014)

De Ermelosche heide is vrij droog. Het is de vraag of dit altijd zo is geweest. Op sommige plaatsen is uit vegetatierestanten (dopheide, pitrus e.d.) af te leiden dat het er in eerdere tijd natter is geweest (bijv. door een schijngrondwaterspiegel). Door de vergrassing is geleidelijk verdroging opgetreden. Het kan de moeite lonen deze plekken te zoeken en te bezien of vernatting een optie is, waarmee de variatie van het gebied toeneemt en voor de adder een betere biotoop kan ontstaan.

Zo kan bijvoorbeeld onderzocht worden of op de overgang van heide naar een nattere een schijngrondwaterspiegel aanwezig is. Wellicht is met enig beheer (voorzichtig plaggen/maaïen) meer ruimte te creëren voor de meer vochtminnende heidesoorten. Dit hangt uiteraard ook af van andere factoren, zoals de samenstelling van de ondergrond, de zuurgraad van het water e.d.

7.3 Zoogdieren / vleermuizen

Specifiek onderzoek naar zoogdieren is niet echt uitgevoerd. Alleen op de inventarisatiedag in 2012 zijn 2 rijen met zogenaamde lifetraps uitgezet om een beeld te krijgen van de muizenpopulatie. Er werd slechts 1 bosmuis gevangen en weer uitgezet.

Van de predatoren is helaas een dood exemplaar gevonden van de wezel (AWG, 2013). Het bewijst wel dat ook deze soort hier voorkomt.

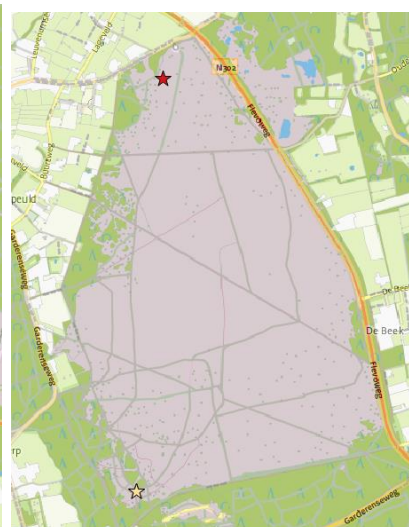
Wezel - man – EH voorjaar 2013 (AWG)

Verder is een paar maal het ven bezocht om te kijken of er vleermuizen komen foerageren. Dat bleek inderdaad het geval. Op het bospad tussen schaapskooi en het ven waren tientallen exemplaren van de gewone dwergvleermuis aan het jagen. Bij het ven zijn verder watervleermuis, laatvlieger en rosse vleermuis met de batdetector vastgesteld.

Totaal zijn 111 waarnemingen van zoogdieren ingevoerd van 21 soorten.

Tabel 4: Waargenomen soorten zoogdieren

Naam	Totaal	Naam	Totaal
Bosmuis	3	Ree	12
Das	3	Rosse Vleermuis	3
Edelhert	3	Rosse Woelmuis	1
Eekhoorn	3	Ruige Dwergvleermuis	4
Egel	1	Veld- of Aardmuis	1
Gewone Dwergvleermuis	36	Bosmuis	1
Haas	3	Vos	3
Konijn	8	Watervleermuis	2
Laatvlieger	10	Wezel († hond)	1
Mol	1	Wild Zwijn	12
Boommarter († verkeer)	1	Aantal soorten	21

7.4 Libellen van Ermelosche Heide

Anders dan met de dag- en nachtvlinders het geval is, neemt het aantal inheemse libellensoorten toe. Waarschijnlijk profiteert deze groep insecten van de klimaatverandering.

Meest in het oog springend zijn de waarnemingen van de Bruine winterjuffer, Tengere pantserjuffer, Venglazenmaker, Venwitsnuitlibel en de Zwarte heidelibel.

De Bruine winterjuffer -in een recent verleden nog als zeldzaam betiteld- is bezig aan een spectaculaire opmars en wordt op steeds meer plaatsen waargenomen.

De Tengere pantserjuffer had volgens het Jaarverslag van het Libellenmeetnet in 2013 landelijk gezien het beste jaar tot nu toe. Niet vreemd dat deze soort ook op de Ermelosche Heide is waargenomen.

De Venglazenmaker is een nazomersoort, die leeft in matig voedselarme, van nature zure vennen. De verspreidingstrend is matig afnemend. Goed om te weten dat de soort hier nog voorkomt. De Venwitsnuitlibel vertoont evenals de Tengere pantserjuffer een sterke toename. De Zwarte heidelibel is de kleinste 'echte libel' van Nederland en doet het, ondanks een matige afnemende trend, de laatste twee jaar goed.

Venwitsnuitlibellen
foto Harm Werners

Tabel 5: Libellen Ven 2012-2013

Naam		Naam	
Azuurwaterjuffer	1	Steenrode heidelibel	3
Bruine winterjuffer	2	Tengere pantserjuffer	1
Bruinrode heidelibel	1	Venglazenmaker	1
Gewone oeverlibel	1	Venwitsnuitlibel	1
Gewone pantserjuffer	1	Viervlek	11
Glassnijder	1	Vuurjuffer	2
Grote keizerlibel	3	Watersnuffel	1
Heidelibel spec.	3	Zwarte heidelibel	10
Lantaarntje	3	Waarnemingen	55
Paardenbijter	6	Aantal soorten	20
Platbuik	3		

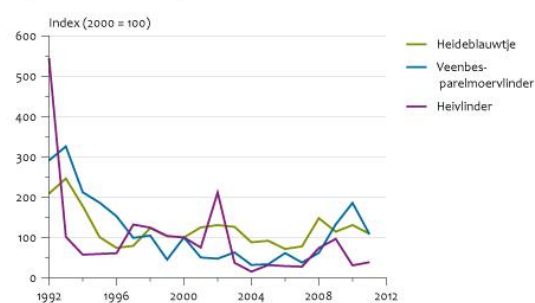
7.5 Dag en nachtvlinders

In heel Nederland komen ca. 54 soorten dagvlinders voor en ca. 2000 nachtvlinders. Het is bekend dat heideterreinen en andere schrale vegetatietypes als een belangrijk habitat voor vlinders mogen worden beschouwd. De KNNV-inventarisatie op Ermelosche heide en het Houtdorper- en Speulderveld is zeker niet uitputtend geweest, maar toch zijn er enkele tientallen vlindersoorten waargenomen. De variatie in een gebied is een belangrijke voorwaarde om voor meerdere soorten vlinders een geschikt habitat te kunnen bieden. Deze variatie bestaat niet alleen uit 'droge' of 'natte' gebieden, maar ook variatie in de structuur van de vegetatie (hoog, laag, kaal) draagt bij aan de vlinderrijkdom evenals geleidelijke overgangen tussen bijvoorbeeld de open heidevegetatie en de meer gesloten omringende bosstructuren. In meer algemene zin kan worden gesteld dat hoe meer variatie er in een (heide)gebied aanwezig is, des te meer vlindersoorten er een geschikt habitat kunnen vinden.

De Ermelosche heide is met een overheersende vegetatie van struikheide en pijpenstrootje te kenmerken als een overwegend droge heide. Dat geldt evenals voor het Houtdorperveld. Het Speulderveld daarentegen kenmerkt zich o.a. door de opvallende aanwezigheid van dopheide en vrijwel permanent stagnerend regenwater, als een meer natte heide. De structuur in de heidevegetatie is redelijk gevarieerd. De gescheperde begrazing met schapen heeft daar zeker een positieve invloed op, hoewel de begrazing in de directe omgeving van de schaapskooi wel erg intensief is. Desalniettemin maakt deze afwisseling de Ermelosche heide, het Houtdorper- en het Speulderveld zo waardevol.

Landelijk gezien blijken diverse (dag)vlindersoorten van zowel droge als natte heide in aantal sterk terug te lopen door verdroging, vergrassing en verbossing.

Dagvlinders heide en hoogveen

Bron: NEM (Vlinderstichting, CBS).

CBS/okt12/h44
www.compendiumvoordeleefomgeving.nl

De oorzaken van de afname zijn verdroging, vergrassing en verbossing. Daardoor verdwijnen de waardplanten van deze vlindersoorten en ook wordt de structuur van de vegetatie minder geschikt. Een positieve kant van dit verhaal is dat een goed ingezet heidebeheer een positieve bijdrage kan leveren aan het voortbestaan van vlinders.

De Bruine vuurvlinder is weliswaar een Rode lijstsoort, maar heeft een kerngebied op de Veluwe, waar hij het goed doet. Zijn voornaamste waardplant, Schapenzuring, is hier kennelijk nog in voldoende mate aanwezig.

Uit de grafiek blijkt dat heivlinder, heideblauwtje en veenbesparelmoervlinder ten opzichte van 1992 drastisch zijn afgenomen. De heivlinder komt voor in droge heide, het heideblauwtje vereist een mozaïek van droge en vochtige heide en de veenbesparelmoervlinder (uitsluitend in noord Nederland) komt voor in natte heide, bij vennen en in hoogvenen. Ook het op het Speulderveld voorkomende gentiaanblauwtje neemt de laatste jaren sterk af. Deze afname lijkt synchroon te lopen met de landelijke trend.

Bruine vuurvlinder
foto Harm Werners

Verheugend is het aantal waargenomen Hooibeestjes, een uitgesproken soort van heidegebieden. In 1991 en 1992 was sprake van een desastreuze terugval, maar de laatste jaren dient zich een langzaam, maar gestaag herstel aan. Helaas herstelt zijn forsere familielid, de Heivlinder, die eveneens met een sterke inzinking te kampen had, minder voorspoedig. Dit blijkt ook uit de aantalsverhoudingen tussen deze twee soorten op de Ermelosche heide.

7.5.1 Dagvlinders

Tijdens de inventarisatie-seizoenen 2012 en 2013 zijn er verdeeld over de drie te onderscheiden terreinen in totaal 22 soorten dagvlinders waargenomen, welke zijn weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel 6: Waargenomen dagvlinders 2012-2013

		Ermelosche heide	Houtdorperveld	Speulderveld	Totaal per soort	
Pararge aegeria	Bont zandoogje	8		14	22	
Celastrina argiolus	Boomblauwtje	35	2	19	56	
Lycaena tityrus	Bruine vuurvliinder	5		4	9	
Maniola jurtina	Bruin zandoogje		4	16	20	
Gonepteryx rhamni	Citroenvliinder	9	19	15	43	
Aglais io	Dagpauwoog			2	2	
Favonius quercus	Eikenpage	2			2	
Polygonia c-album	Gehakelde aurelia	3			3	
Phengaris alcon	Gentiaanblauwtje			92	92	Ad+eitjes
Callophrys rubi	Groentje	3		5	8	
Ochlodes sylvanus	Groot dikkopje	9		25	34	
Pieris brassicae	Groot koolwitje			1	1	
Plebejus argus	Heideblauwtje		1	48	49	
Hipparchia semele	Heivlinder	6		2	8	
Coenonympha pamphilus	Hooibeestje	68	16	48	132	
Polyommatus icarus	Icarusblauwtje			4	4	
Pieris napi	Klein geaderd witje	2		26	28	
Pieris rapae	Klein koolwitje	7		6	13	
Aglais urticae	Kleine vos	21		5	26	
Lycaena phlaeas	Kleine vuurvliinder	4	2	5	11	
Araschnia levana	Landkaartje		2	1	3	
Colias crocea	Oranje luzernevliinder	1			1	
		194	46	340	580	

7.5.1.1 Het Gentiaanblauwtje (*Phengaris alcon*) nader toegelicht

Bron: Verslag monitoring Gentiaanblauwtjes Speulderveld, gemeente Ermelo 2012

Inleiding

In 2012 is Peter Pfaff (lid KNNV NW Veluwe) gestart met het monitoren van het Gentiaanblauwtje op het Speulderveld in de gemeente Ermelo. Met enkele jaren onderbreking werd hier vanaf 2001 volgens de door de Vlinderstichting gehanteerde methodiek het Gentiaanblauwtje gemonitord. Bij Gentiaanblauwtjes worden de eitjes geteld. Deze eitjes zijn overal op de klokjesgentiaan te vinden en het aantal varieert van enkele tot tientallen per plant. Natuurlijk zijn er ook planten zonder eitjes. Het zoeken moet plaatsvinden in de periode dat het vliegseizoen net over is. Dit is normaal gesproken in de buurt van de laatste week van juli tot de eerste twee weken van augustus. Om een goed beeld te krijgen moet dezelfde plot per seizoen twee keer geteld worden met minimaal een week tussen de tellingen in.

*Gentiaanblauwtje – Leemputten – juni 2012
Foto P. Pfaff*

De informatie die wordt genoteerd, is het totaal aantal eitjes in de plot (van 100 m²) en het totaal aantal bloemknoppen en stengels van de klokjesgentiaan in de telplot. Kiemplanten en jonge planten zonder bloemen worden niet meegerekend.

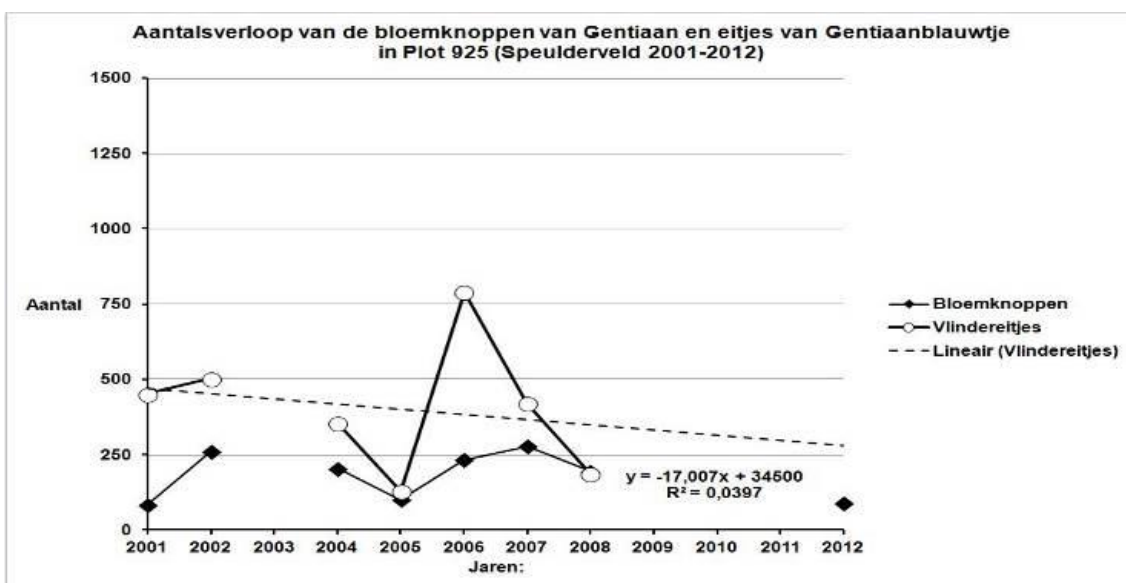
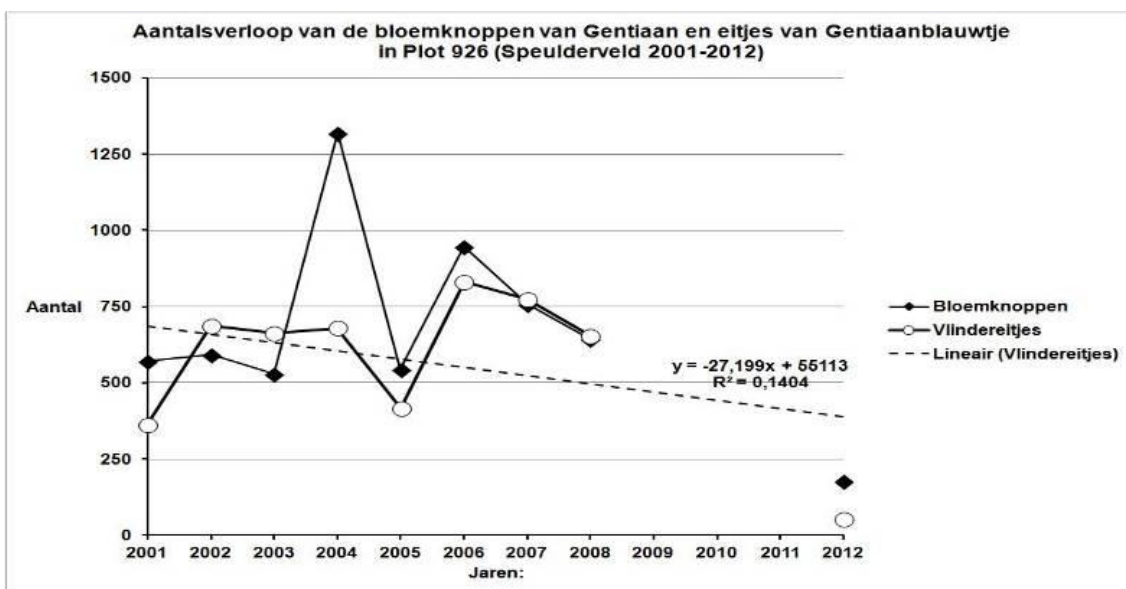
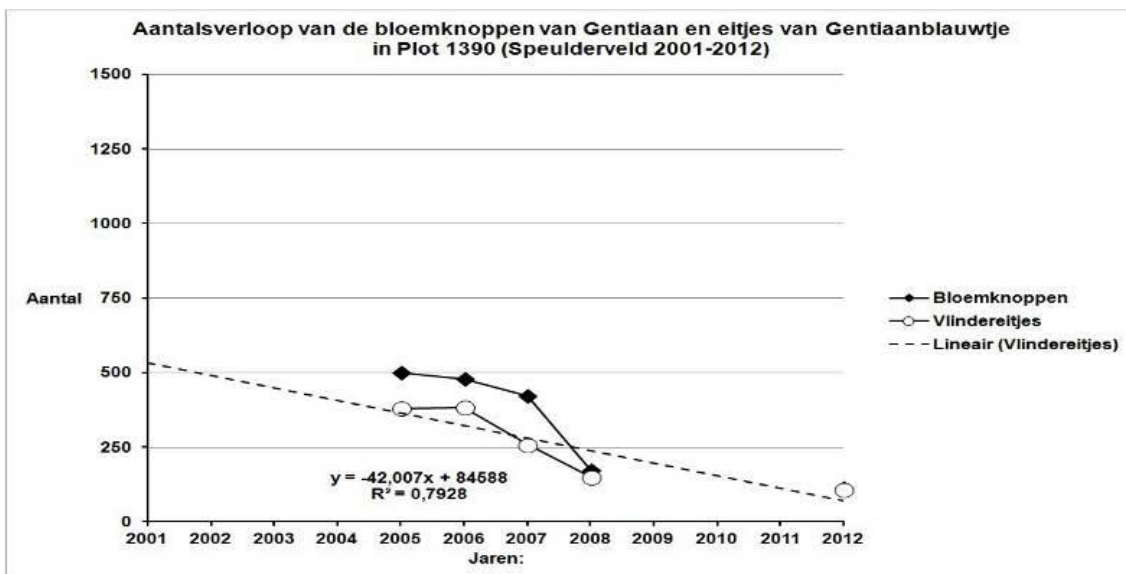
Situatie Speulderveld (2012)

Nadat de plots van het Speulderveld in de zomer van 2012 opnieuw waren vastgesteld, is het gebied op 9-8-2012 en 17-8-2012 voor het tellen van de eitjes bezocht. Uit mededelingen van derden is op te maken dat het aantal Klokjesgentianen de laatste jaren aanmerkelijk is afgenomen. Bij een terreinbezoek begin augustus werd gesignaleerd dat enkele Gevlekte orchissen waren uitgestoken en dat enkele Gentianen waren geplukt en achteloos weer tussen de heide waren weggegooid. Daarop is de BOA van de gemeente Ermelo er bij gehaald en is er een persbericht opgesteld.

Eitjes op klokjesgentiaan – Speuld – augustus 2012 - Foto P. Pfaff

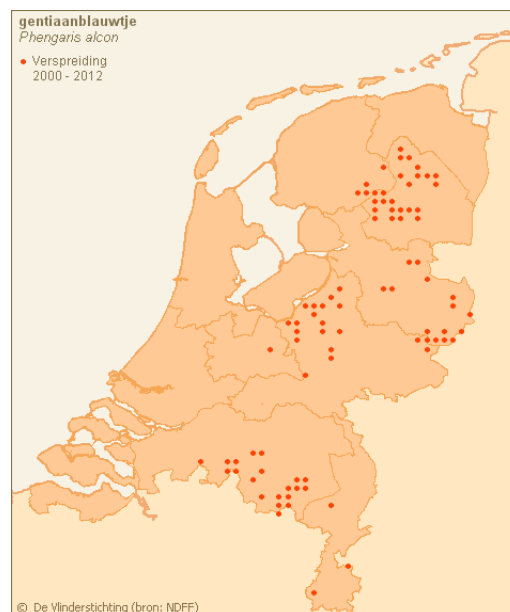
De afname in zowel het aantal Klokjesgentianen als het aantal eitjes van het Gentiaanblauwtje, is in 2012 ook naar voren gekomen uit de telgegevens zoals deze onderstaand in de figuren zijn weergegeven.

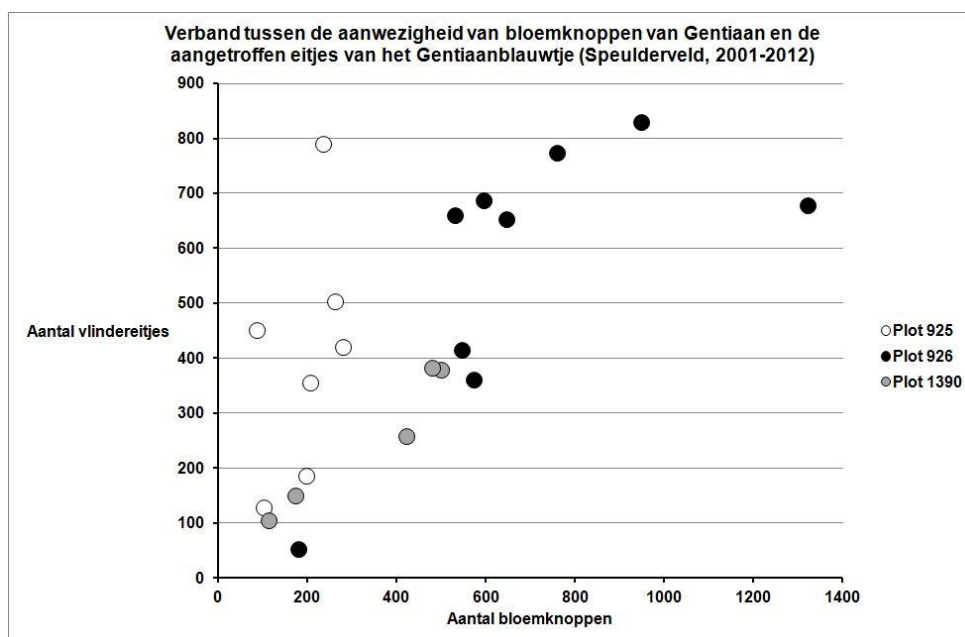
Op een afstand van ca. 500 meter komt nog een populatie van het Gentiaanblauwtje voor. Deze bevindt zich in het natuurgebied de Leemputten dat net als het Speulderveld in eigendom is van de gemeente Ermelo. Dit gebied is, gelet op de kwetsbaarheid, afgesloten voor publiek en is slechts onder zeer strikte voorwaarden toegankelijk.

Landelijk beeld en gewenst beheer

Ook landelijk is er sprake van een achteruitgang van deze kwetsbare vlindersoort. Deze achteruitgang wordt vooral veroorzaakt door sterke versnippering van leefgebieden en een algehele achteruitgang in kwaliteit van natte heideterreinen en blauwgraslanden (verdroging, vermessing en verzuring). Het gentiaanblauwtje is voor een duurzaam voortbestaan afhankelijk van een netwerk van geschikte leefgebieden met natte heide, heischraal grasland of blauwgrasland op onderlinge afstanden van hoogstens een paar kilometer. De afhankelijkheid van de klokjesgentiaan als waardplant en de knooppieren als waardmieren betekent dat het leefgebied op kleine schaal een afwisselende structuur moet bezitten met zowel open plekken als oudere vegetatie. Ook dient de hydrologie zodanig te zijn dat de grondwaterinvloed behouden blijft maar langdurige inundatie vermeden wordt.

Vergassing en bosopslag ten gevolge van vermessing of het uitblijven van beheer kunnen op een vrij eenvoudige manier worden aangepakt door inzet van kleinschalige beheersmaatregelen die de successie terugzetten. Het is daarbij wenselijk om kleine oppervlaktes (max 10 m²) van kale grond te creëren nabij de waardplanten zodat verjonging van klokjesgentianen op kan treden. Bij plaggen worden de vegetatie en de toplaag van de bodem met het strooisel verwijderd. Doel is om de vergassing tegen te gaan, het nutriënten niveau omlaag te brengen en de successie terug te zetten, waardoor de karakteristieke heidevegetatie, inclusief de gentianen, zich kan herstellen. Ouderplanten en waardmieren moeten daarbij worden ontzien. Het is dus bij plaggen essentieel om een goede keuze te maken van de plekken die met rust gelaten moeten worden!

De klokjesgentiaan ontkiemt het beste op een humusrijke kale grond. Daarom moet niet de hele humusrijke bovenlaag worden verwijderd. Bovendien zijn in het kale zand geen zaden van de klokjesgentiaan meer aanwezig. De beste periode om plagwerkzaamheden uit te voeren is in het najaar. Plaggen op de leefgebieden kan het beste handmatig gebeuren, bijvoorbeeld

door de inzet van vrijwilligers. Het is van belang het plagwerk enigszins onregelmatig uit te voeren, door niet steeds tot dezelfde diepte te steken en met het reliëf mee te plaggen. Vooraf dienen de groeiplaatsen van de klokjesgentiaan te worden gemarkeerd, zodat deze kunnen worden gespaard. Ook is het gewenst om opslag periodiek te verwijderen zodat het 'open' leefgebied van het Gentiaanblauwtje behouden blijft. De beste periode om dit te doen is 's winters.

Beheer Speulderveld

De sterke achteruitgang van de Klokjesgentiaan en het Gentiaanblauwtje op het Speulderveld geeft te denken. In het verleden heeft enig beheer plaatsgevonden, maar het effect op de verspreiding van Klokjesgentiaan en Gentiaanblauwtje is vooralsnog beperkt. De meeste plagwerkzaamheden zijn in het verleden machinaal en op een te grootschalige wijze uitgevoerd. Delen van deze grotere plagplekken staan geregeld langere tijd onder water, hetgeen een negatieve invloed heeft op de knoopmieren. Later zijn nog enkele kleinere plekkjes van ca. 4 m² met de hand geplagd.

Het Speulderveld wordt mede benut voor onttrekking van (diep) grondwater voor de drinkwaterwinning door VITENS. Het is bekend dat VITENS de winning van grondwater in één van de komende jaren wil beëindigen. Daarbij zal verwijdering plaatsvinden van de technische voorzieningen zoals de winputten, hekwerken, een klein gebouw en mogelijk ook het ondergrondse leidingwerk. Uiteraard zullen deze werkzaamheden worden uitgevoerd in nauw overleg met de eigenaar van de ondergrond c.q. de gemeente Ermelo. Peter Pfaff heeft bij de VITENS geïnformeerd naar de mogelijkheden om de buitengebruikstelling van de waterwinfunctie, te combineren met de uitvoering van enkele kleine beheersmaatregelen. Er is daartoe ook contact geweest met de ecoloog van VITENS, de heer Henk Hunneman.

Uit dit oriënterend gesprek is gebleken dat VITENS bereid lijkt (zonder kosten) via een 'werk met werk' constructie, beheersmaatregelen uit te voeren ten dienste van het voortbestaan van de Klokjesgentiaan en de knoopmieren om daarmee de levenskansen voor de lokale populatie zeldzame Gentiaanblauwtjes te verbeteren. Het is zeker nog niet tot een uitgewerkt voorstel gekomen, maar VITENS is bereid dit nader uit te werken in overleg met de gemeente Ermelo, met Peter Pfaff en wellicht ook in samenwerking met de Vlinderstichting.

Uit: Beschermingsplan dagvlinders

Heideblauwtje

Het Heideblauwtje stelt voor zijn overleving eisen aan het patroon van zijn vliegterrein. Voor de ei-afzetting zijn heideplanten nodig die aan de rand van een open plek staan. De vlinders zitten ook graag op die open plekken. In een gesloten heidevegetatie komen ze niet voor. Dat wil zeggen dat de vlinders plaatsen als vliegterreinen kiezen waar de ontwikkeling van de vegetatie in het pionierstadium verkeert. Binnen 5 tot 10 jaar groeien deze terreindelen dicht en worden daarmee ongeschikt. Dit kan worden voorkomen door middel van aangepaste beheersmaatregelen. Bij begrazing, kleinschalig plaggen of plaatselijk weghakken van de heide kan een patroon van kleine open stukken en oudere heide ontstaan. Grotere structurelementen als bomen en struiken heeft deze vlinder niet nodig.

Het Heideblauwtje wordt bij paden in hogere aantallen waargenomen. Hier is ook een geschikte steile rand in de vegetatie aanwezig, die voor de voortplanting kan worden benut. Bij vliegterreinen die gedeeltelijk uit kort schraal grasland en heide bestaan, heeft de vlinder een voorkeur voor de grens tussen beide. Zulke terreinen kunnen het best extensief worden beweid. Als de vliegterreinen te veel dicht groeien of te veel bosopslag optreedt, verdwijnt het Heideblauwtje. Dit kan worden voorkomen door opslag weg te hakken.

Stand van zaken eind 2013

Uit tellingen uitgevoerd in 2013 blijkt dat het aantal gentianen en ook het aantal getelde eitjes nog iets verder achteruit is gegaan. In augustus 2013 is het Speulderveld bezocht door Peter Pfaff samen met de heer Hunneman (ecoloog Vitens) en Michiel Wallis de Vries (Vlinderstichting). Tijdens dit veldbezoek is opnieuw gezocht naar gentianen, de blauwtjes en hun eitjes. Tevens is een eerste verkenning gedaan naar mogelijke beheersmaatregelen.

Vitens is voornemens de waterwinning in 2015 te beëindigen. Hopelijk gaat dit gepaard met de nodige beheersmaatregelen die hopelijk op termijn leiden tot een toename van de Gentianen en het Gentiaanblauwtje.

7.5.2 Nachtvinders

In Nederland komen ongeveer 2000 soorten nachtvinders voor. Vele malen meer dus dan de dagvlinders, die maar met een kleine 60 soorten in Nederland vertegenwoordigd zijn. Van deze 2000 soorten behoort het merendeel tot de kleine vlinders (microvlinders). Ongeveer 900 soorten worden tot de grote nachtvinders (macrovlinders) gerekend. Wie kent niet het verschijnsel van de buitenlamp die op de zomerse nachten tal van insecten – waaronder nachtvinders – naar zich toe lokken. Vaak zijn dit op het eerste gezicht onbeduidende wat saai aandoende bruine vlinders, maar wie beter om zich heen leert kijken zal tot de ontdekking komen dat er ook diverse soorten zijn die opvallend rood, oranje, blauw of groen zijn gekleurd. Ook de vleugelvormen en -patronen verschillen enorm. Ook op de door ons onderzochte heidegebieden zijn diverse nachtvinders waargenomen. In zijn totaliteit maar liefst 473 exemplaren verdeeld over 30 soorten.

Tot twee keer toe kon een geplande nachtvinderinventarisatie-avond niet doorgaan in verband met ongunstige weersomstandigheden. Uiteraard zijn deze afgelastingen van invloed op het aantal waarnemingen.

In onderstaande tabellen is per deelgebied aangegeven welke nachtvinders er zijn waargenomen.

Tabel 7: Nachtvinders Ermelosche heide 193 waarnemingen verdeeld over 30 soorten

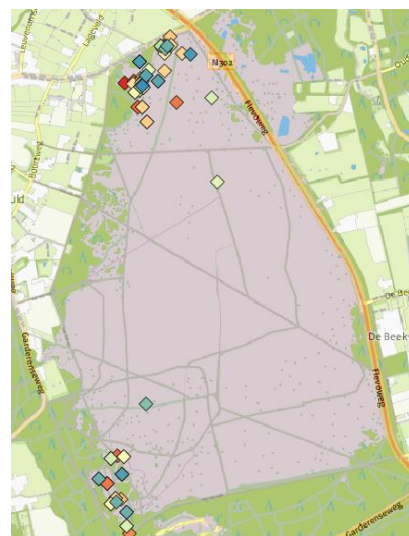
Naam	Wetenschappelijke naam	Naam	Wetenschappelijke naam
Berkenpedaalmot	Argyresthia goedartella	Kleine nachtpauwoog	Saturnia pavonia
Bramenbladroller	Notocelia uddmanniana	Meriansborstel	Calliteara pudibunda
Distelknoopvlekje	Eucosma cana	Oranje berkenspanner	Archiearis parthenias
Donkere marmeruil	Protodeltote pygarga	Roodachtige herfstuil	Agrochola helvola
Gamma-uil	Autographa gamma	Sint-jacobsvlinder	Tyria jacobaeae
Geelpurperen spanner	Idaea muricata	Streepkokerbeertje	Eilema complana
Geisha	Olethreutes arcuella	Strooiselmot	Endotricha flammealis
Gelijnde grasuil	Tholera decimalis	Variabele grasmot	Agriphila tristella
Gelijnde vlakjesmot	Catoptria margaritella	Veelvraat	Macrothylacia rubi
Getekende gamma-uil	Macdunnoughia confusa	Vierstipbeertje	Cybosia mesomella
Gewone heispanner	Ematurga atomaria	Voorjaarsspanner	Apocheima hispidaria
Gouden langsprietmot	Nemophora metallica	Walstrospanner	Costaconvexa polygrammata
Goudhaaruil	Acronicta auricoma	Zuringspanner	Lythria cruentaria
Hageheld	Lasiocampa quercus	Zuringuil	Acronicta rumicis
Kleine hagenheld	Lasiocampa trifolii	Zwarte-c-uil	Xestia c-nigrum

Tabel 8: Nachtvinders Speulderveld, 149 waarnemingen, verdeeld over 27 soorten

Naam	Wetenschappelijke naam	Naam	Wetenschappelijke naam
Bleke eenstaart	Falcaria lacertinaria	Grauwe borstel	Dicallomera fascelina
Bruine daguil	Euclidia glyphica	Hageheld	Lasiocampa quercus
Dromedaris	Notodonta dromedarius	Klaverblaadje	Macaria notata
Duingrasmot	Thisanotia chrysonuchella	Kleine beer	Phragmatobia fuliginosa
Erwtenuil	Melanchra pisi	Kleine nachtpauwoog	Saturnia pavonia
Gamma-uil	Autographa gamma	macronachtvlinder onbekend	Heterocera indet.
Geelvlekwortelmot	Dichrorampha flavidorsana	Roodbandbeer	Diacrisia sannio
Gelijnde vlakjesmot	Catoptria margaritella	Smalvleugeldwergspanner	Eupithecia nanata
Gestreepte bremspanner	Perconia strigillaria	Veelvraat	Macrothylacia rubi
Gevlekte pedaalmot	Argyresthia retinella	Vroege grasmot	Crambus lathoniellus
Gewone grasmot	Chrysoteuchia culmella	Witte grijsbandspanner	Cabera pusaria
Gewone heispanner	Ematurga atomaria	Zilverstreepgrasmot	Crambus pascuella
Goudhaaruil	Acronicta auricoma	Zuringuil	Acronicta rumicis
Granietbladroller	Phiaris schulziana		

Tabel 9: Nachtvinders Houtdorperveld, 131 waarnemingen over 17 soorten

Naam	Wetenschappelijke naam	Naam	Wetenschappelijke naam
Blauw smalsnuitje	Eupoecilia ambiguella	Heidepalpmot	Neofaculta ericetella
Duingrasmot	Thisanotia chrysonuchella	Kleine nachtpauwoog	Saturnia pavonia
Gamma-uil	Autographa gamma	Kleine voorjaarsspanner	Agriopsis leucophaearia
Geelbandlangsprietmot	Nemophora degeerella	Meibladroller	Capua vulgana
Gemsmot	Pleurota bicostella	Streepjesgrasmot	Crambus pratella
Gewone heispanner	Ematurga atomaria	Veelvraat	Macrothylacia rubi
Gewone zakdrager	Psyche casta	Vroege grasmot	Crambus lathoniellus
Groene weide-uil	Calamia tridens	Woudbladroller	Orthotaenia undulana
Hageheld	Lasiocampa quercus		

Volstrekt volgens de verwachting werden de aan een heischraalbiotoop gebonden algemene soorten als Gewone heispanner, Hageheld, Roodbandbeer, Veelvraat en Kleine nachtpauwoog waargenomen binnen het onderzoeksgebied. Uiteraard ontbrak ook een uiterst algemene trekvlinder, de Gamma-uil, niet op het appèl. Ook de veel minder bekende 'trekker', de Getekende gamma-uil werd echter gezien.

In de categorie 'leuke waarnemingen' kan een aantal andere soorten vermeld worden. We noemen in dit verband de Grauwe borstel en z'n familielid de Meriansborstel. Ook de Groene weide-uil, Roodachtige herfstuil, Walstrospanner, Gestreepte bremspanner en Smalvleugeldwergspanner mogen wat ons betreft hier onder geschaard worden.

In de tabel staan ook enkele uitsluitend dagactieve soorten, zoals de Sint Jacobsvlinder en de veel minder algemene Bruine daguil. Tot slot valt op dat een behoorlijk aantal tot de micro's behorende vlinders in de waarnemingenlijst staan vermeld.

Grauwe borstel
foto Harm Werners

7.5.3 Aanvullend onderzoek 22 augustus 2014

In 2012 en 2013 konden alle geplande nachtvlinderinventarisaties niet doorgaan vanwege het weer. Het heeft er om gespannen, maar op vrijdag 22 augustus 2014 is het dan toch gelukt. Er kon deze avond gebruik worden gemaakt van de stroomvoorziening en toilet bij de schaapskooi van de Stichting De Schapedrift. Onder leiding van Violet Middelman en Remco Vos uit Soest werden twee schermen, voorzien van een wit laken en een speciale vlinderlamp, op het terrein voor en achter de schaapskooi geplaatst. Een aantal bomen in de nabije omgeving werd ingesmeerd met 'smeer'. Een mengsel van onder andere zoete wijn en suiker.

Roetuil - foto Remco Vos

Berkenbrandvlekvlinder - foto Remco Vos

Op het smeer bleken de grootste aantallen te zijn afgekomen, maar op het laken de meeste soorten, waarbij de forse huismoeders en dito den-nenpijlstaart, de braamvlinders (3), berkenbrandvlerkvlinders (7) piramidevlinders (8, waarvan 7 op smeer), en agaatvlinders (3) in het bijzonder opvielen. Tussen de piramidevlinders bleek zich ook een schijnpiramidevlinder te bevinden. Alleen een kennersoog weet die van elkaar te onderscheiden. Al met al ondanks de twijfelachtige omstandigheden, een onverwacht succesvolle avond.

Waargenomen soort nachtvinders nachtonderzoek 22 augustus 2014:

Tabel 10: Waargenomen nachtvinders nachtonderzoek

Wetenschappelijke naam	Naam	Aantal
<i>Campaea margaritata</i>	Appeltak	3
<i>Pheosia gnoma</i>	Berkenbrandvlerkvlinder	7
<i>Noctua pronuba</i>	Huismoeder	3
<i>Xestia c-nigrum</i>	Zwarte-c-uil	1
<i>Acronicta psi/tridens</i>	Psi-uil / Drietand	1
<i>Cyclophora linearia</i>	Gele oogspanner	2
<i>Macaria liturata</i>	Gerimpelde spanner	4
<i>Sphinx pinastri</i>	Dennenpijlstaart	1
<i>Hypomecis punctinalis</i>	Ringspikkelspanner	1
<i>Noctua janthe / janthina</i>	Open-breedbandhuismoeder / Kleine breedbandhuismoeder	1
<i>Ptilodon capucina</i>	Kroonvogeltje	1
<i>Lasiocampa trifolii</i>	Kleine hagenheld	1
<i>Thyatira batis</i>	Braamvlinder	3
<i>Ectropis crepuscularia</i>	Gewone spikkelspanner	1
<i>Phlogophora meticulosa</i>	Agaatvlinder	3
<i>Carcina quercana</i>	Vuurmot	2
<i>Autographa gamma</i>	Gamma-uil	1
<i>Noctua pronuba</i>	Huismoeder	9
<i>Nycteola revayana</i>	Variabele eikenuil	1
	Aantal waarnemingen	46
	Aantal soorten	19

7.6 De vegetatie van de Ermelosche heide en het Houtdorper- en Speulderveld

Heide is feitelijk een aanduiding voor een vegetatie type dat in hoofdzaak bestaat uit soorten zoals struikheide, dopheide en kraaiheide. De Dopheide bloeit vooral in het voorjaar en struikheide in de (na)zomer (augustus). Door achteruitgang in kwaliteit van de heide – vaak ingegeven door factoren als vermessing en verzuring - kan er op uitgebreide schaal vergrassing optreden. Deze kan zelfs oplopen tot bijna 100%. Uitblijven van een goed en voortdurend beheer kan ook leiden tot 100% omvorming tot een ander gesloten vegetatietype. In dat geval verdwijnt de heide volledig en wordt het open landschap geleidelijk omgevormd tot een gesloten bosachtige structuur van opslag van veelal berken en eiken.

Het aantal geregistreerde soorten in 2012 en 2013 bedroeg:

Ermelosche heide	: 54
Ermelosche heide ven	: 5
Houtdorperveld	: 124
Speulderveld	: 121

Op de Ermelosche heide en op het Houtdorper- en Speulderveld zijn grofweg twee typen heide te onderscheiden. Het betreft het type droge heide met vooral struikheide en daarnaast soorten als kruipbrem en bochtige smele. Dit type heide is van oorsprong zeer soortenarm en is een vegetatietype dat veelal wordt aangetroffen op droge zandgronden. Het tweede type betreft vochtige heide welke in het door ons onderzochte gebieden uitsluitend is aangetroffen op het Speulderveld.

In de droge heidevelden van de Ermelosche heide en het Houtdorperveld zijn typische heidesoorten als gele tormentil, stekelbrem, liggend walstro, schapengras, pilzegge en grasklokje gevonden. Op de droge bodem onder de struikheide groeien tal van mossen. Opvallend is dat door invloeden van buitenaf, bijvoorbeeld als gevolg van de aanleg van fietspaden van schelpengruis, ook andere niet typische heidesoorten zijn aangetroffen. Enkele soorten zijn waarschijnlijk afkomstig van aangrenzende percelen zoals campings, kazerneterreinen en/of boerenerven. Hierbij valt weer te denken aan paardenbloem, wilde appel, boerenwormkruid, fluitenkruid en grote brandnetel.

Leuke soorten zijn de brede wespenorchis en de zeldzamere grondster, een soort uit de anjerfamilie welke op de Rode lijst staat.

Op het veel nattere Speulderveld zijn meer dan twee keer zoveel soorten gevonden dan op de Ermelosche heide. Hierbij onder meer pijpenstrootje, veenbies, klokjesgentiaan, heidekartelblad, geelhartje, gewone vleugeltjesbloem, kleine zonnedauw, moeraswolfsklauw en brede wespenorchis aangetroffen. De samenstelling van het hier aangetroffen heidetype mag voor Nederlandse begrippen best als redelijk uniek worden beschouwd. De omvang is echter uiterst beperkt en het gebied daarmee zeer kwetsbaar.

Tabel 11: Planten

Ermelosche Heide 2012-2013		Ermelosche Heide - Ven	
Akkerkers	1	Gele lis	1
Amerikaanse vogelkers	1	Gewone dophei	1
Bezemkruid	3	Kruipbrem	1
Blauwe bosbes	3	Pitrus	2
Bochtige smele	1	Struikhei	1
Boerenwormkruid	1	Totaal Ermelosche Heide - Ven	6
Bosdroogbloem	1	Aantal soorten	5
Boskruid	1		
Brede wespenorchis s.s.	1		
Brem	2		
Dalkruid	2		
Dophei spec	1		
Duinriet	1		
Dwergviltkruid	4		
Gewone agrimonie	2		
Gewone brunel	2		
Gewone hennepnetel	1		
Gewone vlier	1		
Gewoon biggenkruid	2		
Gewoon struisgras	1		
Grasklokje	3		
Grondster	1		
Grote brandnetel	1		
Grove den	1		
Jakobskruid s.l.	3		
Kamperfoelie spec	1		
Kleine leeuwenklauw	1		
Kleine leeuwentand	1		
Kleverig kruid	1		
Koningskaars	1		
Liggend walstro	2		
Mannetjesereprijs	1		
Muizenoor	1		
Pijpenstrootje	2		
Pilzegge	2		
Rankende helmbloem	1		
Ridderzuring	1		
Ruwe berk	1		
Schapenzuring	1		
Sint-Janskruid	2		
Smalle stekelvaren	1		
Sporkehout	2		
Stekelbrem	2		
Stijf havikskruid	1		
Stijve ogentroost	1		
Struikhei	1		
Tormentil	3		
Vingerhoedskruid	1		
Vogelmuur	1		
Waterpeper	1		
Wilde appel + Eetappel	1		
Wilde lijsterbes	2		
Zachte ooievaarsbek	1		
Zomereik	2		
Totaal Ermelosche Heide	80		
Aantal soorten	54		

Tabel 12: Planten

Houtdorperveld 2012-2013			Speulderveld				
Amerikaans krentenboompje	1	Muurpeper	2	Akkerdistel	2	Mannetjesereprijs	3
Blauwe zegge	1	Paardenbloem	2	Amerikaanse vogelkers	2	Meidoorn spec	1
Bleekgele droogbloem	1	Pijpenstrootje	1	Beuk	1	Moerasrolklaver	1
Bochtige smele	1	Pilzegge	2	Blauwe bosbes	2	Moeraswespenorchis	1
Borstelgras	1	Pitrus	1	Blauwe zegge	4	Moeraswolfsklauw	4
Bosdroogbloem	1	Ridderzuring	1	Boerenwormkruid	1	Paardenbloem	1
Buntgras	1	Rode schijnspurrie	1	Borstelbies	1	Paarse dovenetel	1
Canadese fijnstraal	1	Ruwe berk	1	Brede stekelvaren	1	Perzikkruid	1
Duits viltkruid	1	Schapenzuring	2	Brede wespenorchis s.l.	1	Pijpenstrootje	3
Duizendblad	1	Schijfkamille	1	Brede wespenorchis s.s.	2	Pilzegge	5
Echte valeriaan	1	Sint-Janskruid	1	Brem	1	Pitrus	3
Eenjarige hardbloem	1	Smalle weegbree	2	Bruine snavelbies	2	Rankende helmbloem	2
Eenjarige/kleine hardbloem	1	Speerdistel	2	Deens lepelblad	2	Reukeloze kamille	1
Fioringras	1	Stekelbrem	3	Drienerfmuur	1	Riet	1
Fraaie vrouwenmantel	1	Straatgras	1	Duinriet	1	Rode klaver	3
Geel nagelkruid	1	Struikhei	3	Duizendblad	1	Ruwe berk	3
Gewone braam	2	Tandjesgras	2	Eenstijlige meidoorn	1	Schapenzuring	3
Gewone brunel	3	Tengere rus	1	Engels raaigras	1	Scherpe boterbloem	2
Gewone dophei	1	Tijmereprijs	3	Es	2	Schietwilg	1
Gewone hennepnetel	1	Tormentil	3	Fluitenkruid	1	Sint-Janskruid	1
Gewone hoornbloem	1	Veelbloemige veldbies	2	Geelhartje	2	Slanke waterbies	1
Gewone melkdistel	2	Veldereprijs	1	Gestreepte witbol	1	Smalle stekelvaren	1
Gewone reigersbek	1	Veldzuring	1	Gewone berenklauw	2	Smalle weegbree	4
Gewone rolklaver	1	Vertakte leeuwentand	1	Gewone braam	1	Speerdistel	3
Gewone veldbies	2	Vogelmuur	1	Gewone brunel	2	Sporkehout	2
Gewone vlier	1	Vroegeling	1	Gewone dophei	4	Stekelbrem	6
Gewone zandmuur	2	Wilde appel + Eetappel	1	Gewone hennepnetel	1	Stijf havikskruid	2
Gewoon biggenkruid	2	Wilde kamperfoelie	1	Gewone hoornbloem	1	Stijve ogentroost	1
Grondster	3	Wilde lijsterbes	1	Gewone raket	1	Straatgras	1
Grote brandnetel	2	Wilgenroosje	1	Gewone reigersbek	1	Struikhei	5
Grote weegbree	2	Witte klaver	2	Gewone vleugeltjesbloem	4	Taxus	1
Grove den	2	Zachte ooievaarsbek	2	Gewone zandmuur	1	Tengere rus	1
Heidespurrie	1	Zandhoornbloem	1	Gewoon biggenkruid	4	Teunisbloem spec	1
Hertshoornweegbree	1	Zandpaardenbloem	1	Gewoon struisgras	1	Tormentil	3
Hondsviooltje	1	Totaal Houtdorperveld	124	Glad walstro	1	Veelbloemige veldbies	2
Hopklaver	2	Aantal soorten	84	Goudgele honingklaver	1	Veelstengelige waterbies	1
Hulst	1			Grauwe wilg + Rossige wilg	1	Veenbies	1
Jakobskruiskruid s.l.	2			Grondster	1	Veenbies (ssp. germanicum)	1
Klein kruiskruid	1			Grote brandnetel	2	Veenpluis	2
Klein vogelpootje	2			Grote ratelaar	2	Vertakte leeuwentand	1
Kleine leeuwenklauw	2			Grote weegbree	1	Vingerhoedskruid	1
Kleine veldkers	2			Grove den	3	Vlasbekje	2
Kluwenhoornbloem	1			Heermoes	1	Vogelmuur	2
Kropaar	2			Heidekartelblad	2	Vroege haver	2
Kruipende boterbloem	1			Hertshoornweegbree	1	Vroegeling	1
Liggend walstro	3			Hondsdraf	1	Vuilboom spec	1
Liggende vetmuur	2			Hondsviooltje	1	Wilde kamperfoelie	2
Madeliefje	1			Hopklaver	1	Wilgenroosje	3
Mannetjesereprijs	2			Jakobskruiskruid s.l.	1	Witte klaver	1
Muizenoor	1			Kleefkruid	1	Witte snavelbies	2
				Klein hoefblad	1	Zachte berk	2
				Klein streepzaad	1	Zandblauwtje	1
				Kleine klaver	1	Zandstruisgras	1
				Kleine zonnedauw	7	Zandzegge	1
				Klokjesgentiaan	3	Zevenblad	2
				Knolrus	2	Zomereik	3
				Knoopkruid	1	Totaal Speulderveld	217
				Koninginnekruid	2	Aantal soorten	121
				Kropaar	2		
				Kruipbrem	3		
				Kruipende boterbloem	1		
				Liggend walstro	4		
				Liggende vleugeltjesbloem	1		
				Lijsterbes spec	1		
				Madeliefje	2		

7.7 Bijen en wespen

De meeste soorten bijen en wespen zijn op de Ermelosche heide gevonden. In tegenstelling tot de bekende honingbij zijn de meeste bijensoorten solitair. Omdat binnen de afdeling onvoldoende kennis over bijen aanwezig was, is in 2012 bij de inventarisatiedag een deskundige gevraagd van een collega afdeling (Frans van Alewijn). Mede daardoor kon toch een redelijk aantal soorten worden vastgesteld.

Tabel 13: Bijen en wespen 2012-2013

Ermelosche Heide				Speulderveld	
Aardhommel-groep	2	Heidezandbij	1	Akkerhommel	1
Akkerhommel	2	Heizijdebij	2	Berkenknotssprietbladwesp	1
Ananasgalwesp	1	Helmkruidbladwesp	1	Pluimvoetbij	1
Berkenknotssprietbladwesp	1	Honingbij	2	Aantal soorten	3
Bosbesbij	1	Kleine Roetbij	1	Houtdorperveld	
Elampus panzeri	1	Knikkergalwesp	2	Galappelwesp	1
Galappelwesp	2	Knotsgalwesp	2	Grijze Zandbij	1
Gewone Aardrupsendoder	1	Lichte Koekoekshommel	1	Aantal soorten	2
Gewone Dwergzandbij	1	Periclista pubescens	1		
Gewone Viltbij	1	Pluimvoetbij	1		
Gewone Wesp	1	Saksische Wesp	1		
Gladde Spieswesp	1	Tenthredo maculata	1		
Groefbijendoder	1	Veenhommel	1		
Grote Roetbij	1	Wilgenhommel	1		
Hedychrum nobile	1	Zuidelijke Zijdebij	1		
Heidehommel	2	Waarnemingen	43		
Heidewespbij	2	Aantal soorten	32		

7.8 Kevers

In 2012 is een aantal potjes en blikken ingegraven voor het vangen van loopkevers. Hierin is een beperkt aantal soorten gevangen. Voor de inventarisatiedag in 2013 is voor deze grote soortgroep een deskundige gevraagd van buiten de afdeling (Anton Threels). Met name de boktorren konden hierdoor op naam worden gebracht. Helaas speelde het weer niet heel erg mee, zodat het totaal aantal soorten op die dag wat beperkt was.

Tabel 14: Keversoorten 2012-2013

Ermelosche heide			
Bastaardzandloopkever	2	Kortsprietboktor	2
Blauw Vliegend Hert	2	Krompootdoodgraver	1
Bonte Ribbelboktor	2	Muisgrijze Kniptor	1
Bosmestkever	3	Oogvleklieveheersbeestje	2
Elzenboktor	1	Penseelkever (fasciatus)	1
Gevlekte Smalbok	1	Roodtipbasterdweepschild	1
Gewone Meikever	8	Rozenkever	1
Grijze Ribbelboktor	3	Slakkenaaskever	1
Groene Zandloopkever	3	Slakkenloopkever	1
Grote Dennensnuitkever	1	Snuitkever onbekend	1
Grote Zwarte Smalboktor	1	Soldaatje (Cantharis) onbekend	1
Heidehaantje	1	Veelkleurig Aziatisch Lieveheersbeestje	1
Kleine Poppenrover	2	Violette Loopkever	1
Kleine Wespenbok	2	Zwartpuntsmalbok	1
Kniptor onbekend	1	Waarnemingen	52
Korrelschalebijter	3	Aantal soorten	30

7.9 Overige soorten

Tot slot is nog een beperkt aantal andere soorten gevonden welke hieronder voor de volledigheid zijn vermeld.

Tabel 15: Overige waarnemingen

Naam	Totaal
Arachnospila anceps	1
Gewone bostrechterspin	1
Hommelreus	1
Bloedrode roofmier	1
Rode steekmier	1
Miljoenpoten	1
Aantal soorten	6

8 Mogelijke beheer- of inrichtingsmaatregelen

In het navolgende wordt een aantal maatregelen voorgesteld die de komende jaren wellicht in het onderhoud zijn mee te nemen.

Maatregel 1

Verbinding van de heideterreinen met elkaar en met andere gebieden in de omgeving

In het oude landschapbeleidsplan van de gemeente Ermelo was de heel concrete optie benoemd om de Ermelosche heide te verbinden met het Houtdorper- en Speulderveld. Dit zou kunnen door verschraling van een strook grond langs de provinciale weg N302. Helaas is deze maatregel later komen te vervallen omdat de kosten niet in verhouding zouden staan tot de winst voor natuur en landschap. In het huidige landschapontwikkelingsplan Ermelo – Putten 2011 -2012 is deze maatregel in directe zin dan ook niet meer terug te vinden. Wel is er in dit plan sprake van versterking van de ecologische samenhang van gebieden en het verbinden van heidecomplexen. Als KNNV willen wij in overweging geven bij deze maatregelen opnieuw ook de mogelijke verbinding tussen Ermelosche heide en Speulderveld te betrekken. Niet alleen sluit deze maatregel naadloos aan op het landelijk en provinciaal natuurbeleid, maar naar onze mening draagt het ook bij aan de biodiversiteit, de vergroting van het leefgebied van enkele strikt beschermde diersoorten en vermindert het de kwetsbaarheid van soorten en hun soms kleine populaties. Ook de mogelijke verbinding (via faunapassages) met andere (kleinere) gebieden in de omgeving versterkt de onderlinge samenhang. Hierbij valt te denken aan verbindingen met Cyriasische veld, Ullerberg, Leemputten en andere gebieden in de omgeving, in aanvulling op de reeds bestaande twee faunatunnels vanuit de Ermelosche heide naar de overzijde van de N302. Voor reptielen, dagvlinders en andere insecten leveren deze maatregelen (mits robuust uitgevoerd en primair ingericht voor de ecologische doelstellingen) veel winst op. Populaties kunnen onderling eenvoudiger genen uitwisselen en/of nieuwe gebieden in gebruik nemen en worden daarmee minder kwetsbaar.

Maatregel 2

Sturing op begrazing (lokale aandacht voor risico's op overbegrazing)

De schaapskooi en de bijbehorende schaapskudde is zowel recreatief als beheersmatig van zeer groot belang is. Bij de huidige omvang van de kudde ligt wel het risico van lokale overbegrazing om de hoek. Bij eventuele groei van de kudde geldt dit nog des te meer. In de directe omgeving van de schaapskooi zijn de aanwijzingen voor overbegrazing ook nu duidelijk zichtbaar. Anderzijds onderschrijven wij als KNNV de noodzaak van deze beheersvorm omdat de heide zich anders in korte tijd zou omvormen tot bos. Wij vragen wel aandacht voor dit punt. Combinatie met andere vormen van heidebeheer is aan te bevelen.

Op het Speulderveld daarentegen, zou het wellicht te overwegen zijn het nu uitgerasterde noordelijke deel incidenteel te laten begrazen. Uiteraard moet dit geschieden gedurende de periode waarin zeldzame vegetatie en de daarmee verbonden fauna het minst kwetsbaar is. Wij bevelen aan om de eventuele invoering van deze maatregel gefaseerd uit te voeren en dat uitsluitend in overleg met de Vlinderstichting te doen.

Maatregel 3

Beheer Speulderveld ten behoeven van kenmerkende vegetatie en Gentiaanblauwtje

In hoofdstuk 7 is al het één en ander beschreven over de maatregelen die voor het beheer van de Klokjsgentianen, de knooppieren en het zeldzame Gentiaanblauwtje wenselijk zijn. Globaal komen de maatregelen neer op het tegengaan van vergrassing, kleinschalig en periodiek plaggen en het tegengaan van verruiging. Bepaalde begrazing kan ook een goed effect sorteren. Wij advise-

ren te zijner tijd in te stemmen met de mogelijke initiatieven van Vitens en de Vlinderstichting zoals beschreven in dit rapport, dan wel zelf als beheerder van dit gebied de nodige maatregelen te treffen. Ook dan is afstemming met de Vlinderstichting wenselijk.

Maatregel 4

Beheer van het ven en mogelijk (onderzoek naar) uitbreiding van het areaal vochtige heide.

Op de Ermelosche heide bevindt zich alleen nabij camping de Paalberg een ven van enige omvang. Het ven is in de huidige situatie afgeschermd met draad om ongewenst gebruik door honden en / of paarden te voorkomen. Met de juiste inrichtingsmaatregelen is het wellicht mogelijk dit ongewenste gebruik op een andere manier te voorkomen dan met een lelijk en onnatuurlijk ogend ijzerdraad.

In paragraaf 7.2.6 van het rapport is al aanbevolen vervolgonderzoek te laten doen naar locaties die mogelijk in het verleden natter waren, al dan niet als gevolg van de aanwezigheid van een schijngrondwaterspiegel. Wellicht is met enig beheer (voorzichtig plaggen/maaien) meer ruimte te creëren voor de meer vochtminnende heidesoorten. Dit hangt uiteraard ook af van andere factoren zoals de samenstelling van de ondergrond, de zuurgraad van het water e.d

Maatregel 5

Duurzame instandhouding van beschermde soorten

De aanwezige reptielenpopulatie bestaat uit soorten met een hoog beschermingsregime. Bij beheermaatregelen is aan te bevelen advies in te winnen bij bijv. de RAVON. In algemene zin zijn de soorten gebaat bij een zo gevarieerd mogelijke habitat en de aanwezigheid van overgangen. Randenbeheer, zoomvegetatie en het hier en daar laten liggen van wat takkenhopen, kan een bijdrage leveren aan de variatie in het gebied omdat daarmee microbiotopen gecreëerd worden. De Klokjesgentiaan verdient ook extra bescherming en aanvullende maatregelen zoals hiervoor al beschreven. Ook voor diverse (niet algemene) vogelsoorten blijkt de Ermelosche heide een goed en op zijn minst geschikt gebied, waaronder Klapekster en Nachtzwaluw.

Maatregel 6

Toezicht op nachtelijk gebruik van het gebied

Tijdens ons onderzoek heeft de KNNV enkele malen toestemming gevraagd om het gebied ook in de nachtelijke periode te mogen betreden. Zonder deze toestemming is dat feitelijk verboden. Tijdens deze inventarisaties in de late avond en vroege nachtelijke uren, troffen wij geregeld mensen aan in het veld die als gevolg van hun activiteiten bepaald niet bijdroegen aan de rust in het gebied. Droppingen en speurtochten waarbij spelende jeugd zich bovendien op ruime schaal buiten de paden begeeft, is immers niet wenselijk. Wij adviseren de gemeente Ermelo – zeker in het drukkere zomerseizoen – nauwlettend toe te zien op de toegangsbepalingen in de nachtelijke uren en hierover voorlichting te geven op de plaatselijke campings.

9 Bronnen

- Broekhuizen, S., B. Hoekstra, V. Van Laar, C. Smeenk & J.B.M. Thissen, 1992. Atlas van de Nederlandse Zoogdieren. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, 3de herziene druk.
- Van Hoof et al 2010, Natuurbalans Limes Divergens, Fauna van het Houtdorper- en Speulderveld. Inventarisatie van herpetofauna, dagvlinders, sprinkhanen en libellen + beheersevaluatie.
- Janssen, J.A.M. en Schaminée, J.H.J., 2008: Soorten van de habitatrichtlijn
- Lange, R., P.Twisk, A. van Winden & A. van Diepenbeek, 1994. Zoogdieren van West-Europa. Stichting Uitgeverij KNNV en VZZ i.s.m. Vereniging Natuurmonumenten.
- Van Kessel et al 2008, Natuurbalans Limes Divergens, Fauna-onderzoek militair oefenterrein Ermelose heide. Inventarisatie reptielen, amfibieën, broedvogels insecten 2007.
- Limpens, H., K. Mostert & W. Bongers (red.) (1997). Atlas van de Nederlandse vleermuizen, Stichting Uitgeverij van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht.
- Regiebureau Natura2000, Naslagwerk Natura 2000
- Sierdsema, H., J. van Diermen, B. Aarts, L. van den Bremer en A. van Kleunen. 2008. Factsheets van broedvogels in de Natura 2000-gebieden van Gelderland. SOVON onderzoeksrapport 2008/14. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Vlinderstichting in opdracht van het Expertisecentrum LNV van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Rapport EC-LNV nr. 2003/230, Beschermingsplan Gentiaanblauwtje, 2003-2007
- Zoon 2006, Mogelijkheden voor de das in Ermelo-west
- www.compendiumvoordeleefomgeving.nl
- www.gegevensautoriteitnatuur.nl
- www.gentiaanblauwtje.nl
- <http://geodata2.prv.gelderland.nl/>
- <http://mineleni.nederlandsesoorten.nl/>
- www.natura2000.nl
- www.Natuurloket.nl
- www.RAVON.nl
- www.rijksoverheid.nl
- www.soortenregister.nl
- www.sovon.nl
- <http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000>
- <http://www.vleermuis.net>
- www.vlindernet.nl
- www.vlinderstichting.nl
- www.waarneming.nl

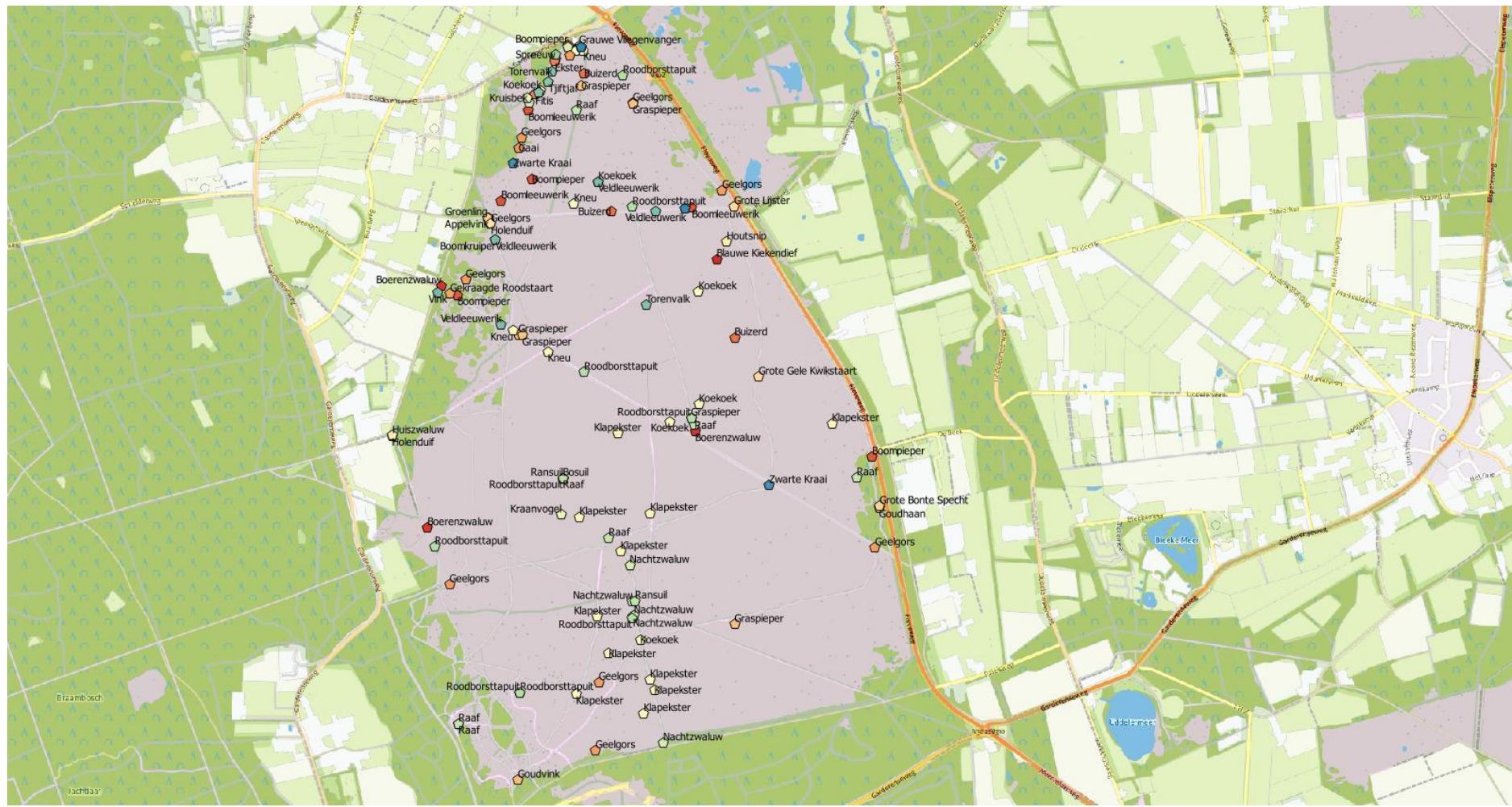
Bijlage 1

Figuren met waarnemingen per soortgroep

Onderzoeksgebied: Ermelose heide en Houtdorperveld

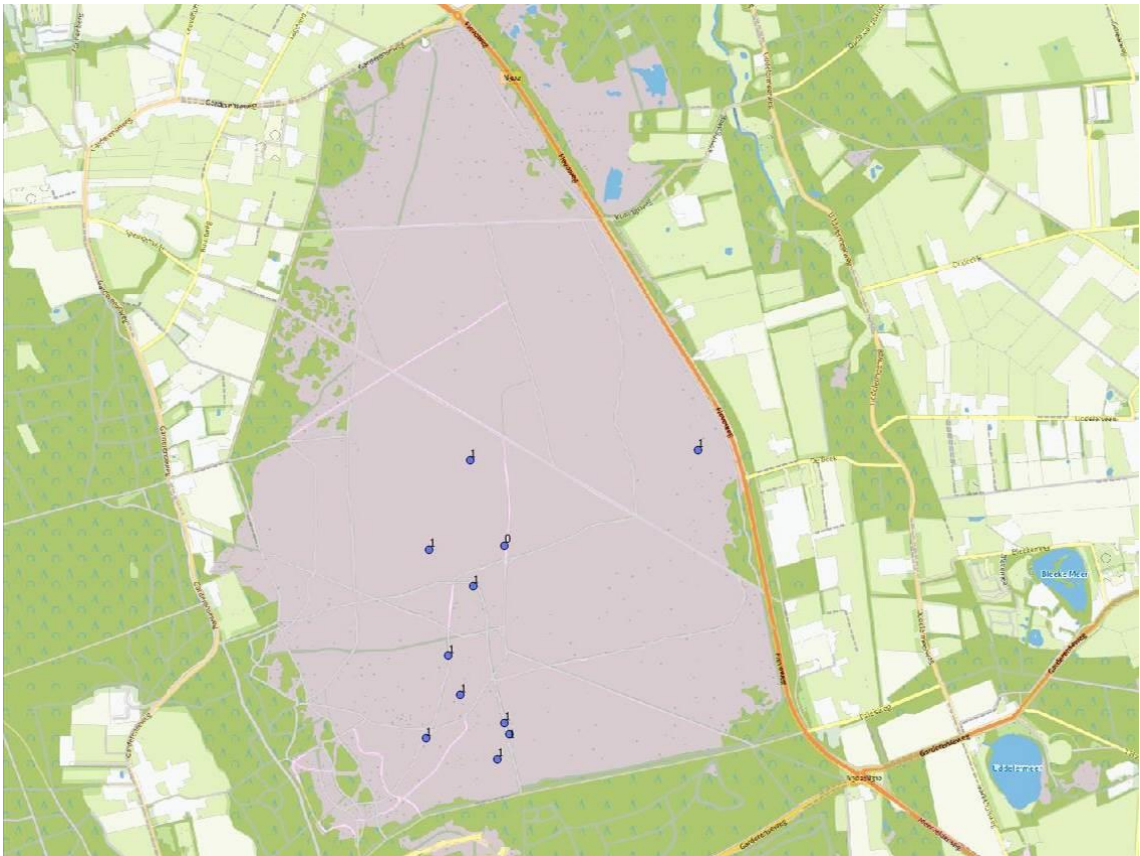
Vogels Houtdorper- en Speulderveld 2013-2013

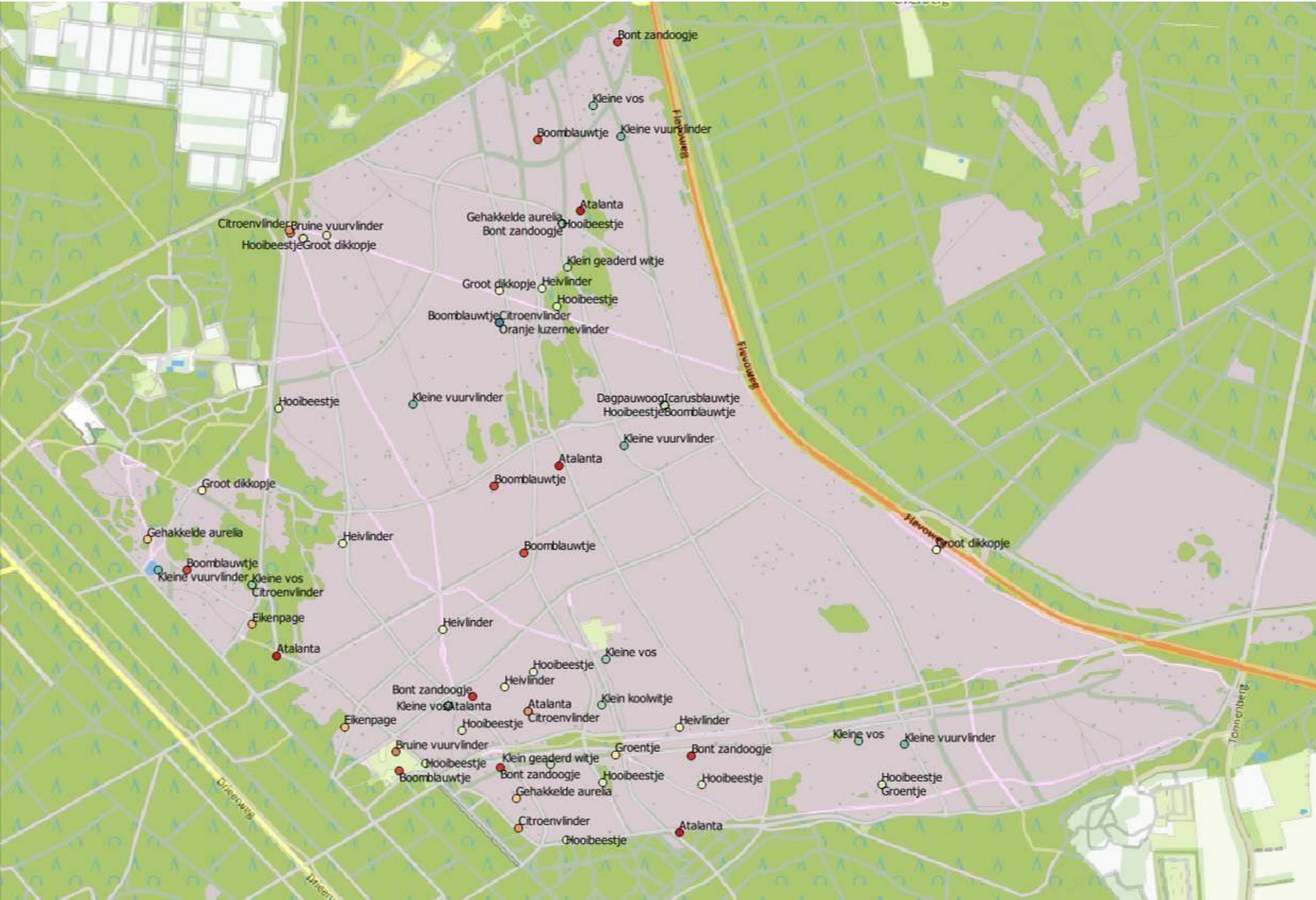
Nachtzwaluw Ermelosche heide 2012-2013
(zelfde kleur = verschillende waarnemingen/dag)

Klapekster Ermelosche heide en Houtdorper- en Speulderveld 2007-2013
(zelfde kleur = verschillende waarnemingen/dag)

Dagvlinders Ermelosche heide 2012-2013

Dagvlinders Houtdorper- en Speulderveld 2013-2013

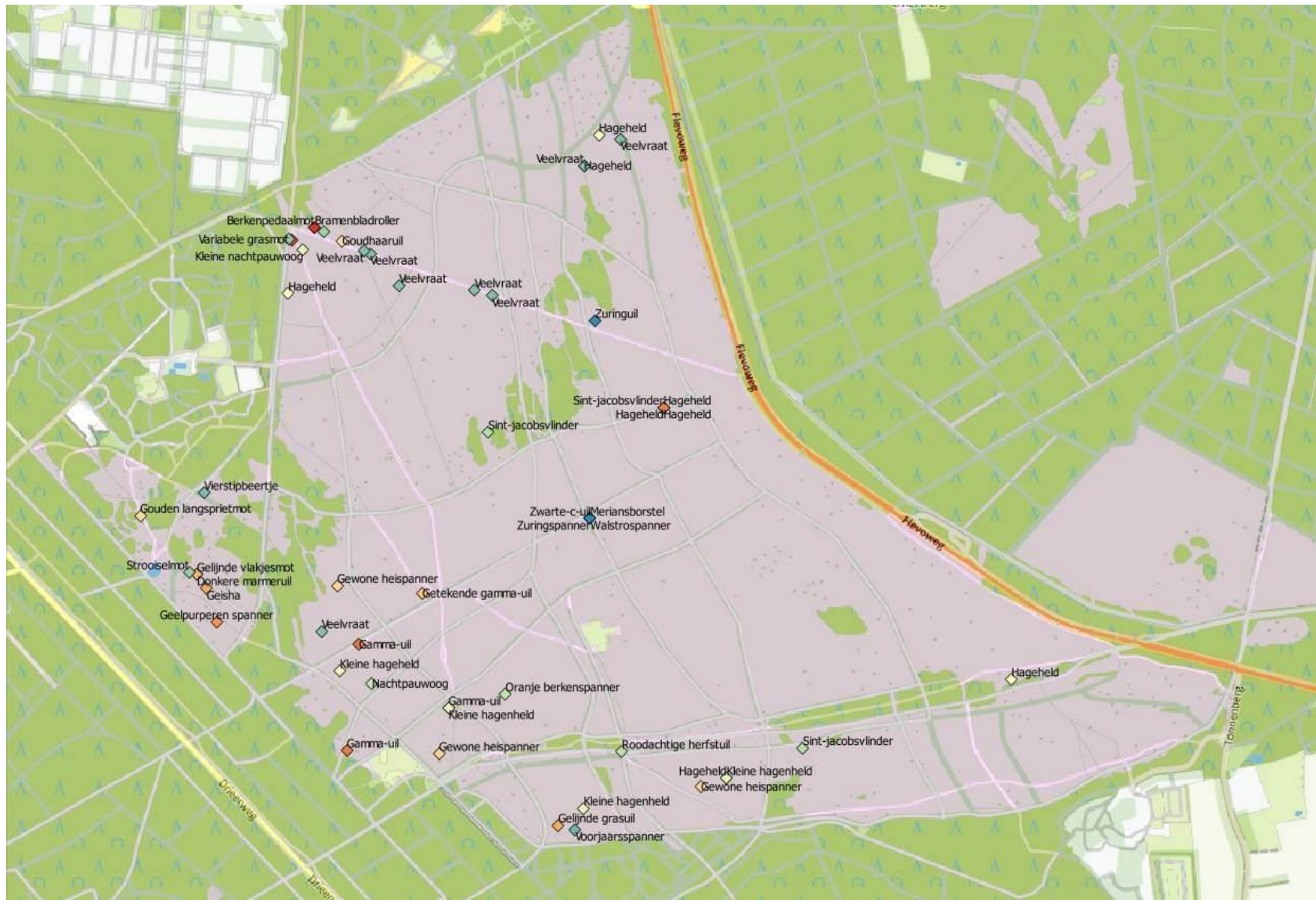

Eitjes Gentiaanblauwtje 2012-2013

(aantal getelde eitjes)

Nachtlinders Ermelosche heide 2012-2013

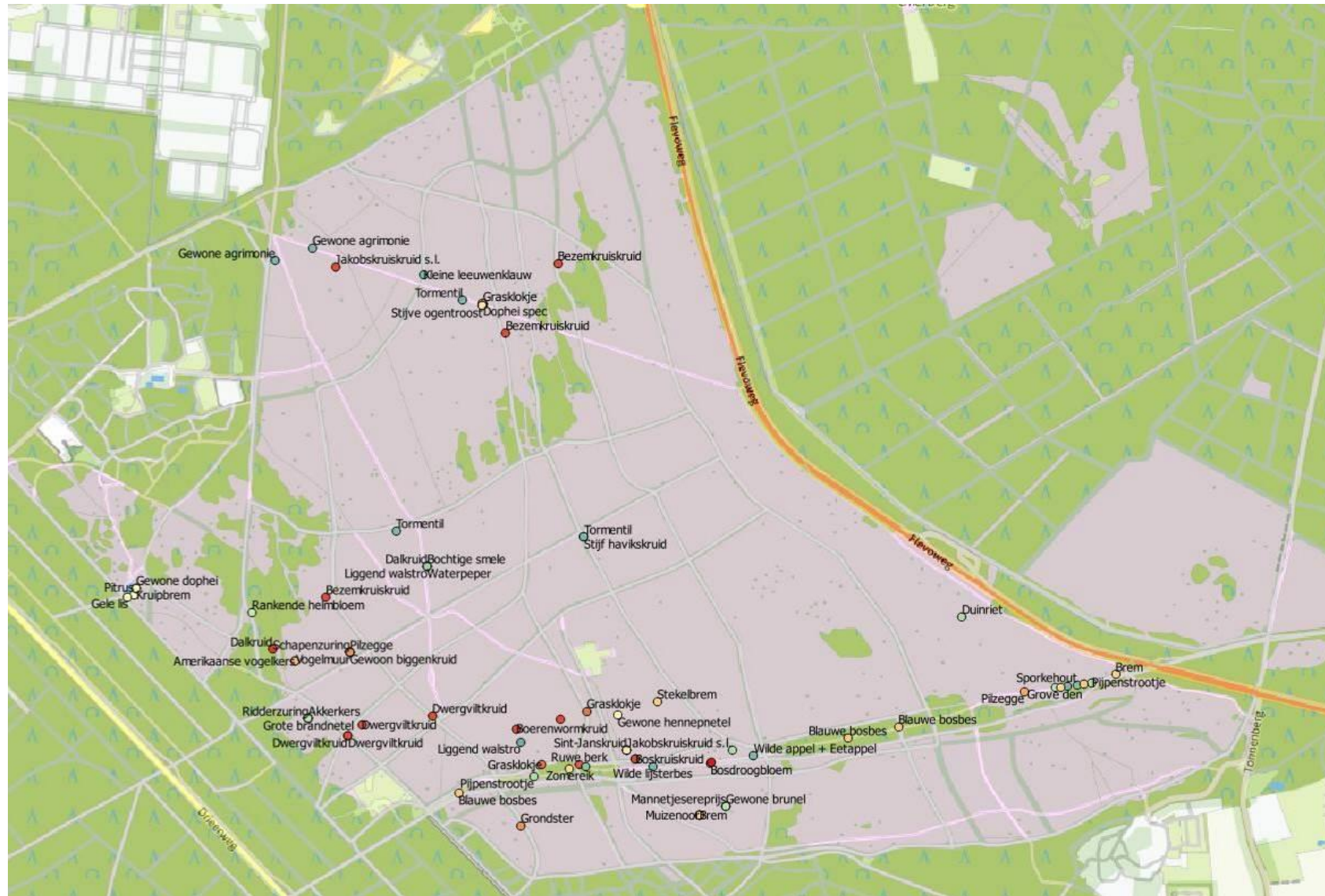
Nachtvlinders Houtdorper- en Speulderveld 2013-2013

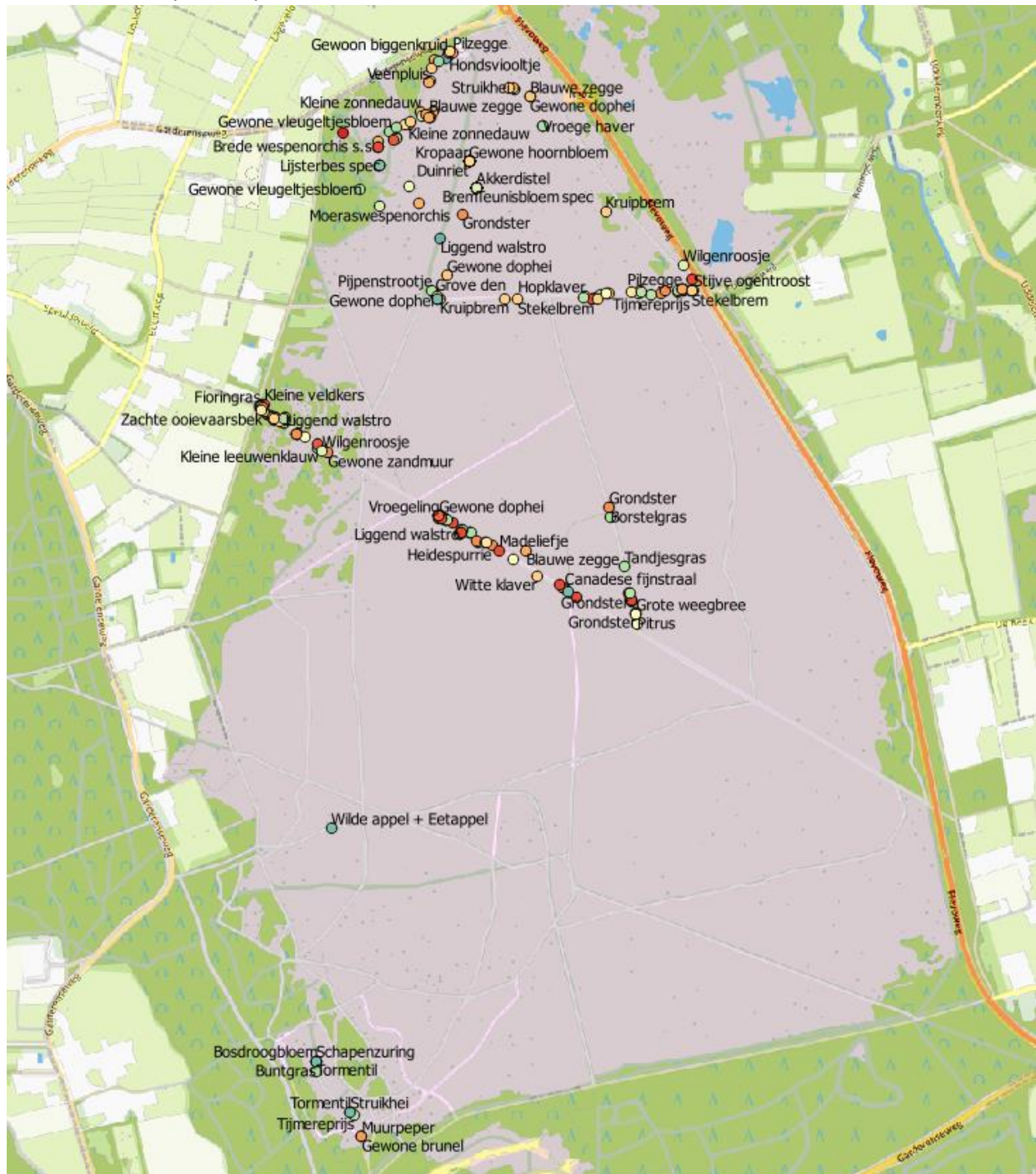
Libellen Ermelosche heide 2012-2013

Planten Ermelosche heide 2012-2013

Planten Houtdorper en Speulderveld 2012-2013

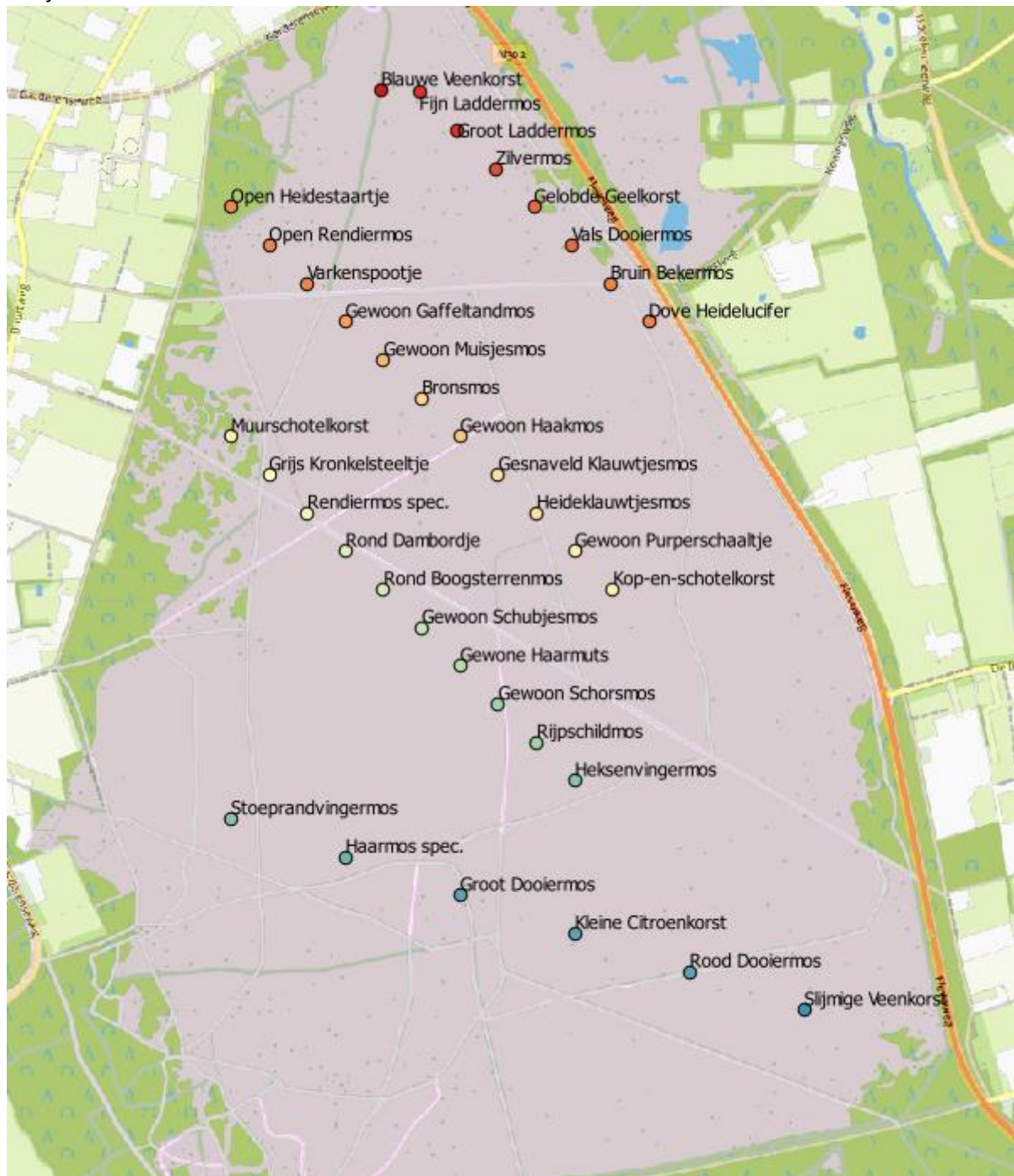

Mossen en korstmossen Houtdorper en Speulderveld 2012-2013

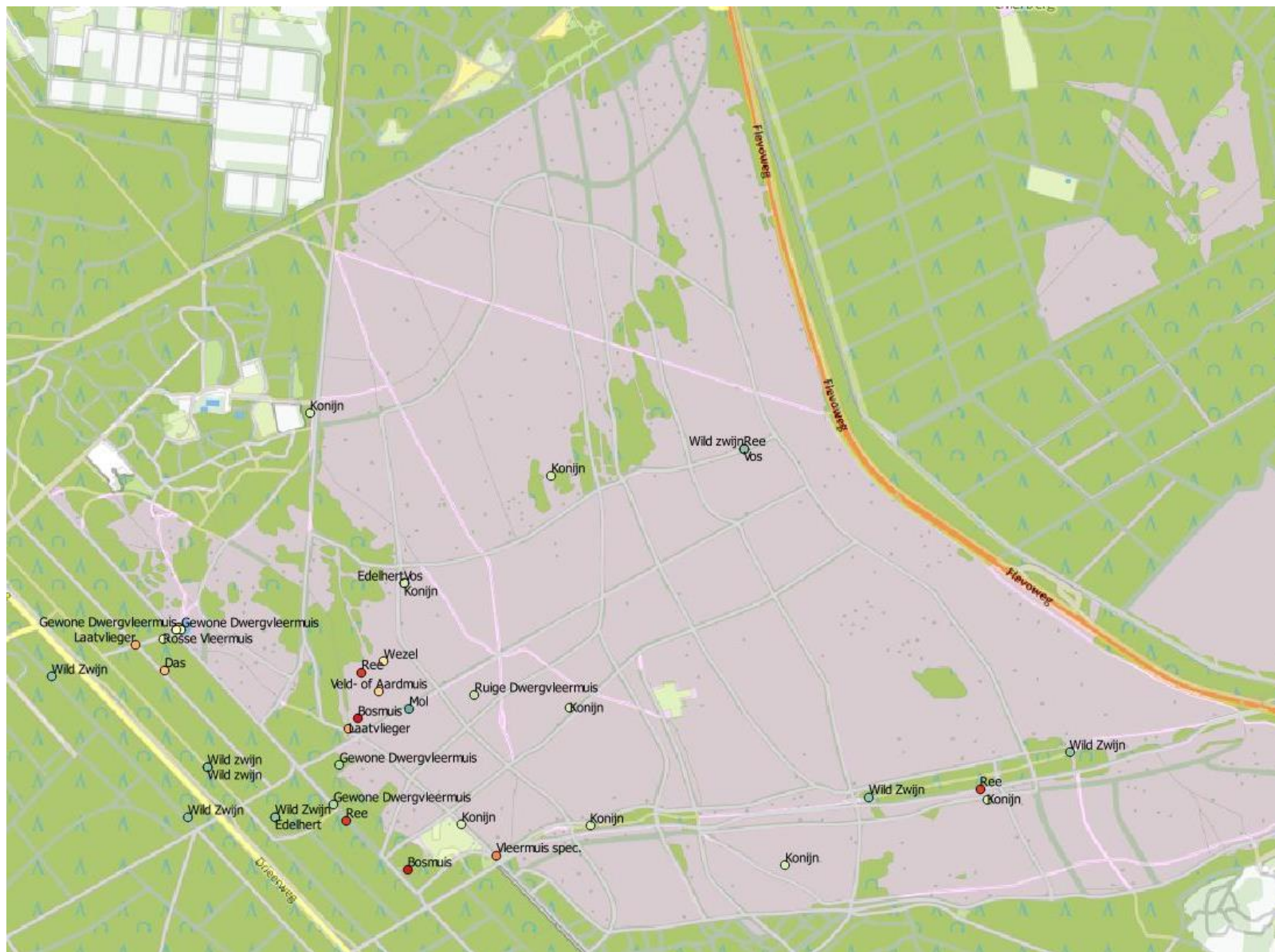
- met speciale dank aan Arie van den Bremer -

Waarnemingen niet op exacte locatie weergegeven – totaal 35 soorten

Gelijke kleur = zelfde familie

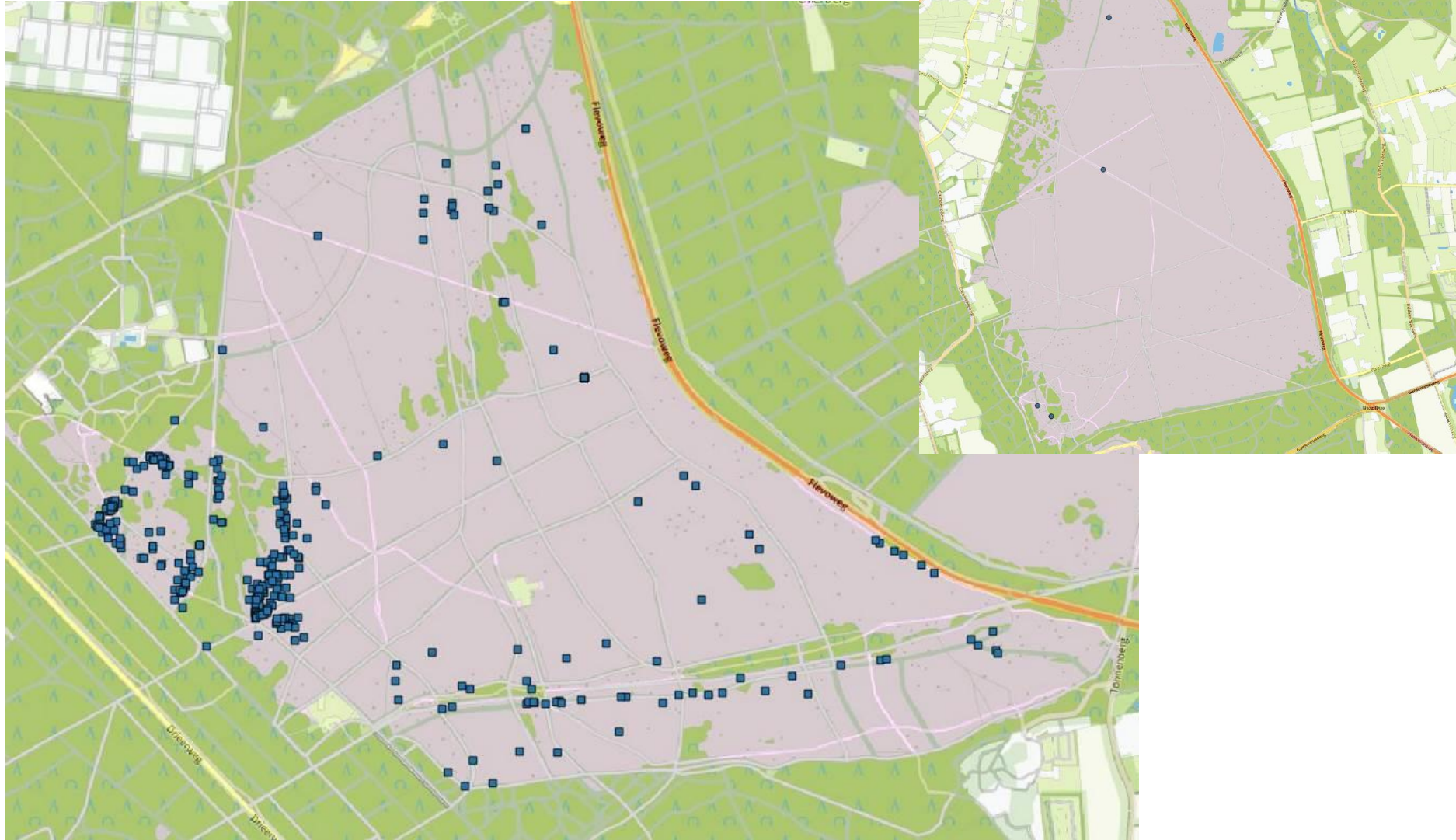
Zoogdieren Ermelosche heide 2012-2013

Kevers Ermelosc heide

Amfibieën en reptielen Ermelorsche heide en Houtdorper- en Speulderveld 2007-2013

Geregistreeerde waarnemingen paddenstoelen 2012-2012

Bijlage 2

Bron: www.natuurbericht.nl

Slim begrazen voor heidefauna

Bericht uitgegeven door De Vlinderstichting op donderdag 9 mei 2013

Begrazen is een zeer veel toegepaste beheermethode in heideterreinen. Het is vaak goed voor de heide en de planten die daar thuishoren, maar hoe zit dat met de typische dieren op de heide? Nieuw onderzoek brengt duidelijkheid: slim begrazen is het devies. Tapuit en heivlinder profiteren bijvoorbeeld van intensieve begrazing; voor levendbarende hagedis en heidecicade is begrazing snel te intensief. Voor bloembezoekende insecten is met name het tijdstip van begrazen cruciaal.

Begrazing met runderen, paarden of schapen is niet weg te denken bij het beheer van heidegebieden. Dat begrazing goede resultaten kan opleveren was wel al duidelijk, maar over de effecten op het dierenleven was nog weinig bekend. Vooral voor reptielen, broedvogels en bedreigde vlinders als het gentiaanblauwtje bestonden zorgen over negatieve effecten. En voor veel insectengroepen was er überhaupt nauwelijks kennis. Afgelopen jaren is onderzoek gedaan om meer over deze effecten te weten te komen.

Een door een herder geschepde schaapskudde (foto: Michiel Wallis de Vries)

Heivlinder, één van de onderzochte soorten (foto: Kars Veling)

Onderzoek op basis van tijdreeksen uit monitoring, losse waarnemingen en nieuw veldonderzoek heeft nieuw licht geworpen op het effect van begrazing op de Brabantse heideterreinen. Bij het veldonderzoek werden naast vlinders en levendbarende hagedissen ook insecten als sprinkhanen, mieren, bijen en zweefvliegen meegenomen. Eind april werden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd voor terreinbeheerders uit Zuid-Nederland en Vlaanderen, tijdens een workshop op de Strabrechtse heide.

Belangrijkste conclusie van het onderzoek is dat de uitvoering van begrazing een kwestie van maatwerk is. Op de droge heide zijn er met name veel warmteminnende soorten die profiteren van vrij intensieve begrazing. Dit geldt bijvoorbeeld voor tapuit en heivlinder, maar ook voor veldkrekel en minder bekende insecten als diefmier. De diefmier komt zelfs alleen voor in een door een schaapskudde zeer intensief begraasd deel van de Strabrechtse heide. Op natte heide komen meer soorten voor die alleen

baat hebben bij een lichte graasdruk. Dit geldt bijvoorbeeld voor gentiaanblauwtje, moerassprinkhaan en veenmier. Voor levendbarende hagedis en heidecicade is begrazing al gauw te intensief. Voor bloembezoekende insecten is vanwege het bloemenaanbod de timing van begrazing cruciaal.

Veldkrekel voelt zich prima bij redelijk intensieve begrazing (foto: Kars Veling)

Slim begrazen is dus het devies voor de praktijk. Dat kan bijvoorbeeld door gescheperde begrazing: door een schaapskudde met een herder die weet waar wel en niet gegraasd moet worden. Het kan ook door te werken met tijdelijke rasters. Zo was de insectenrijkdom, inclusief het gentiaanblauwtje, opmerkelijk hoog in een zeer intensief begraasde natte heide, waar de schaapskudde in de zomermaanden uit wordt geweerd. Ook combinaties van grazen met andere maatregelen zijn succesvol. Zo kan overmatige vergassing van heide met pijpenstrootje worden bestreden door in de nawinter kleinschalig te branden en de hergroei vervolgens af te laten grazen. De toepassing van 'slimme begrazing' in de praktijk blijkt goed mogelijk en een bredere toepassing ervan is een grote uitdaging voor het natuurbeheer. En voor het onderzoek, want er zijn nog veel kennisvragen over. Het succes ervan is in elk geval afhankelijk van een goede terugkoppeling tussen de monitoring van indicatorsoorten, zoals gentiaanblauwtje, veldkrekel en levendbarende hagedis en een flexibele inzet van het grazende vee. Maar ook zal de SNL-subsidieregeling voor natuurbeheer flexibiliteit mogelijk moeten maken, bijvoorbeeld door de inzet van schaapskuddes te ondersteunen.

De resultaten van het onderzoek worden in het veld bediscussieerd (foto: Michiel Wallis de Vries)

Het onderzoek, dat u [hier](#) kunt downloaden, werd uitgevoerd met subsidie van de Provincie Noord-Brabant door een samenwerkingsverband van De Vlinderstichting, EIS-Nederland, SOVON Vogelonderzoek, Stichting RAVON en Stichting Bargerveen, en met de welwillende medewerking van Staatsbosbeheer en het Brabants Landschap.

Tekst en foto's: Michiel Wallis de Vries & Kars Veling, [De Vlinderstichting](#)